БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.С.ПУШКИНА

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

№ 55-56 (17856-57)

2010 чылдың май 13, четверг

Садар өртээ 5 рубль.

e-mail: shyntuva@mail.ru

Тиилелгениң 65 чыл оюнда

тлана БАЛЧЫР

КАРАК ЧАЖЫ БҮЛДЕҢНЭЭН БАЙЫРЛАЛ...

• Фоторепортаж •

Май 9-та эртенгиниң 9 шакта Национал паркче кирер эжик аксында Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге тураскаал-комплекстиң ажыдыышкыны. Улуг Тиилелгениң хүнүнде ында чыылганнар-ла хөй. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери —хөректеринде орден-медальдары кыңгыраан дайынның болгаш тылдың хоочуннарын көөрге, чоргааранчыын! Буурул баштыг бо кижилер бөгүнгү байырлалдың езулуг маадырлары-ла болгай. Ынчангаш кижи бүрүзү оларга «Тиилелге хүнү-биле!», «Тайбыңны чаалап бергениңер дээш мөгейип тур бис!» деп байыр чедирип чоруп тур. Фронтучуларга школачылар, аныяктар кызыл-кызыл гвоздикаларны сөңнеп тур.

Тураскаал-комплексти долган-р чон чыглып келди. Найысылал зылдың чурттакчылары, янзы-рү албан организацияларның ылдакчылары, политиктиг партияларның кежигүннери, хөй-ниити организацияларының төлээлери, студентилер, школачылар...

Байырлалдың күштүг, чоргаар, кударанчыг аялгазы чаңгыланып тур. Ол ала-чайгаар дайын шөлүнден ээп келбээн солдаттарны сагындырып келири чугаажок. Оларның маадырлыг чоруу эвес болза, бөгүн бүгү делегейниң амыдырал-чуртталгазы бо дег чырык болбас турган ийик.

Кызыл хоорайның шериг комиссары ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оолга рапорттаанының соонда, тураскаал-комплекстиң шывыглары ажыттынган! Кайгамчык чараш панорама көстүп келди. Совет Эвилелиниң Маадырлары Хомушку Чүргүй-оол, Түлүш Кечил-оол, Михаил Бухтуев, Антон Макаренко оларның хөрек тураскаалдары болгаш мрамордан кылган улуг, бедик, дөрбелчин ханаларда Ада-чурттуң дайынының Тывадан киржикчилериниң аттарын алфавит аайы-биле чыскаап бижип каан. Кезек када магадалга алзыпкан турган байырлыг митингиниң киржикчилери бичии болганда адыш часкаашкыннары-биле өөрүшкүзүн болгаш чоргааралын илередип турлар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол хамыктың мурнунда Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилерин сагынмышаан, боодал чечектерни, гирляндыларны оларның тураскаалдарының болгаш мөңге оттуң чанынга салып, кажыыдалдың минутазын чарлады. Чүрек согуу дег аянга үдеттирген кажыыдалдың минутазы... Улаштыр Ада-чурттуң Улуг дайынының болгаш тылдың хоочуннары, ТР-ниң Чазааның кежигүннери, ТР-ниң Улуг Хуралының депутаттары, эргехоойлу органнарының төлээлери, «Боевое братство» фондузунуң кежигүннери болгаш өске-даа хөй чыылган чон улуг мөгейигниң демдээ кылдыр боодал чечектерни салып тур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол байыр чедирип сөс алды:

—Хүндүлүг хоочуннар—фронтучулар! Хүндүлүг чаңгыс черчурттугларым! Силер бүгүдеге Улуг Тиилелгениң хүнү-биле чоргааралдың болгаш өөрүшкүнүң байырын чедирерин чөпшээреп көрүңер. Ада-чурттуң Улуг дайынынга тиилелге дээрге эң-не чөптүг, эң-не арыг тиилелге-дир. Ол Улуг Тиилелге эвес болза, бистерниң, ажы-төлдеривистиң болгаш бүгү кижи төрелгетениниң аас-кежиктиг чурттап орар харыывыс-даа чок турган. Аас-кежиктиг чуртталга дээш силерге мөгейип тур бис.

(Уланчызы 2-ги арында).

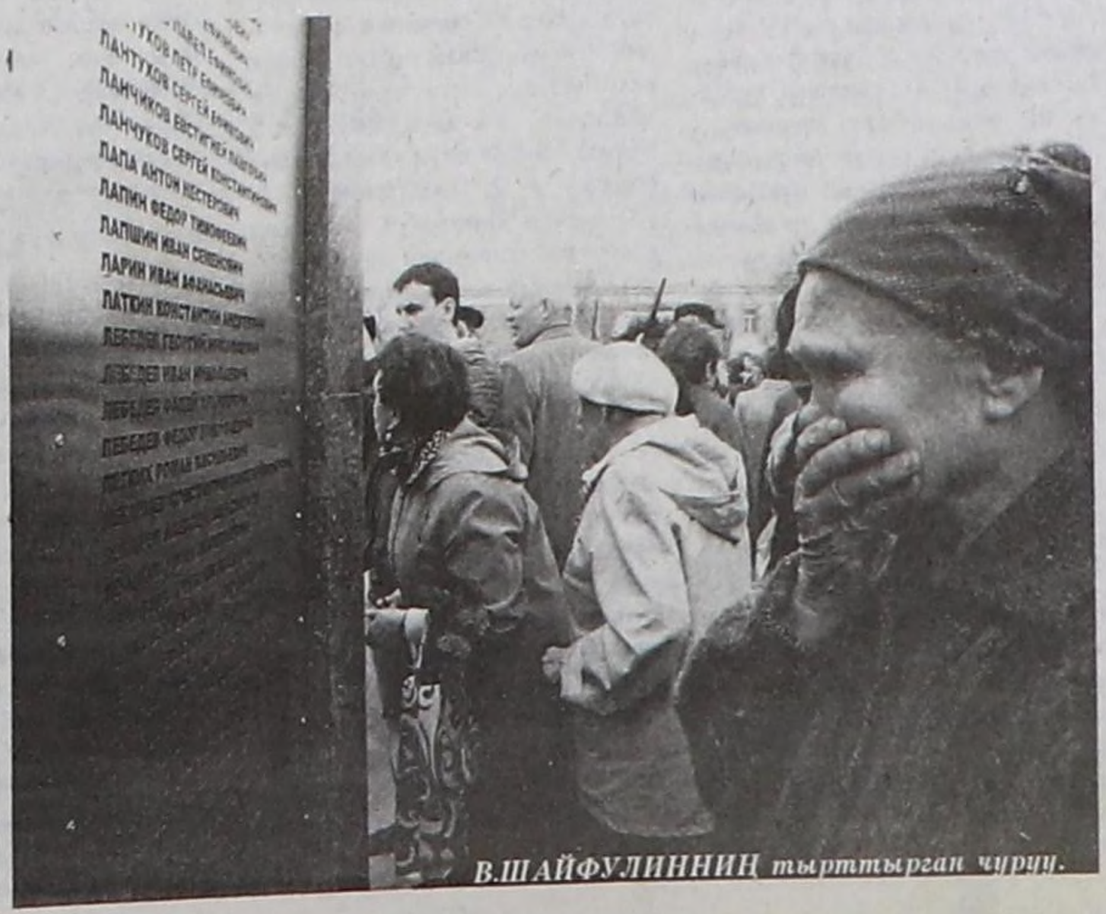

В.ШАЙФУЛИННИҢ тырттырган чуруу.

Май 8-те

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну Георгий Тимофеевич Огневка «Шылгараңгай күш-ажыл» медалын тыпсып турары.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет чоннуң тиилелгезиниң 65 чылынга тураскааткан байырлыг хурал май 8-тиң хүнүнде Улусчу чогаадылга бажыңынга болуп эрткен. Аңаа дайынның хоочуннарын, республиканың ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларында шылгараңгай ажылдап чоруур база ат-сураглыг кижилерни чалаан. Хуралга хүндүлүг аалчылар болуп Моол Арат Республиканың төлээлери киришкен.

Байырлыг кежээ ТР-ниң Чазааның үрер хөгжүм оркестриниң Россия Федерациязының база Тыва Республиканың ыдык ырыларын күүсеткени-биле эгелээн. Дараазында ук хуралды ажыдып, Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол байыр чедирген. Ол Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Совет Эвилелиниң маадырлыг демиселиниң дугайында, ол дайынның ханныг чылдарында 26 миллион ажыг кижи чок болганын дыңнадып, ол кижилерниң чырык адынга тураскаадып, кажыыдалдың минутазын чарлаан. Ооң соонда Ш.В. Кара-оол амгы үеде ол коргунчуг дайынның салдарын болгаш ханы утказын шын билип алырының чугулазын айыткан. Ол ышкаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тыва Арат Республиканың киржилгезиниң, чедирген дузазының дугайында тодаргай сан-фактылар-биле чыылганнарны таныштырган. Тыва эки турачыларның Украинаны эжелекчи немец-фашистерден хостаарынга кииргенканчаар-даа аажок улуг үлүг-хуузун, амгы үеде ук хоорайларда тыва эки турачыларның аттары-биле адаан кудумчулар бадыткап турар. Бо хүннерде Украинаның чалалгазы-биле ТР-ниң Улустуң хөөмейжизи, РФ-тиң алдарлыг артизи Конгар-оол Ондар тыва эки турачыларның дайылдажып турганы чер-чуртка Тываның төлээзи, хүндүлүг аалчызы болуп, байырлыг хемчеглерге киржип четкеш келген. Ш.В.Кара-оол дайынның хоочуннарынга байыр чедирип, оларга четтиргенин илеретпишаан, күдүк базып мөгейгениниң соонда кежээниң шаңналдар тыпсыр кезээ эгелээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну Георгий Тимофеевич Огневту Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 65 чыл оюнга тураскааткан Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл» медалы-биле шаңнаан. Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары Зоя Попагаевна Аракчааны, Капитолина Абраамовна Королеваны Тыва Республиканың социал-экономиктиг сайзыралынга киирген үлүг-хуузу, хөй чылдарда бодунуң төрээн чуртунуң чаагай чоруу дээш күш-ажылы дээш Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 65 чыл оюнга тураскааткан Тыва Республиканың медалы-биле шаңнаан. Кежээниң хүндүлүг аалчызы, Тывада Моол Арат Республиканың бүрүн эргелиг элчини Базар-Сатты Тыва биле Моол Арат Республиканың аразында экономиктиг харылзааның сайзыралынга киирген үлүг-хуузу, шылгараңгай күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Тиилелгениң 65 чылынга тураскааткан медалы-биле шаңнаан.

Федералдыг кол инспектор А.С.Попов байырлыг чугаазын Б.Окуджаваның дайын дугайында шүлүүнүң «Чүнү үүлгедип каан-дыр сен, дайын!? Бажыңнар чаны херим ишти шимээн-дааш чок калды...» деп одуруглары-биле эгелээн. Ук одуруглар дайын үезинде кайы хире хөй аныяк-чалыы оолдар, кыстарның төрээн бажыңындан, чуртундан дайынче чоруткаш, ээп келбээнин херечилеп турар. Бодунуң байыр чедирген сөзүн А.С.Попов база-ла шүлүк номчуп төндүрген. Бо удаада ол дайын үезинде дайынчыларның төрээн бажыңы-биле харылзааны тудуп турганы дайын чагаазының дугайында шүлүк болду. Шүлүктүң «Бажыңнарга сирень чечээ мөңге чечектелзин, а силер мөңгези-биле чурттаңар...» деп сөөлгү одуруглары-биле дайын хоочуннарынга байыр чедирди. ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының даргазы Х.Д. Монгуш байырлыг сөзүнге Тываның Совет Эвилелинге дайынның берге үелеринде дузазының дугайында айтып, тыва чон дег бүзүрелдиг чон делегей кырында чок деп чугаалаан.

Хуралдың хүндүлүг аалчылары, Моол Арат Республиканың аңгы-аңгы аймактарының төлээлери дайынның хоочуннарынга байырын чедирип, четтиргенин илеретпишаан, суй белектерни сөңнээн.

Кежээниң байырлыг кезээ Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну Герман Алексеевич Колупаев бодунуң чогаатканы дайын дугайында шүлүүн чыылганнарга бараалгатканы-биле доозулган.

Байыр чедириишкиннери төнер билек, байырлалдың концерти эгелээн. Концертте аңгы-аңгы хөгжүм бөлүктериниң, ТР-ниң алдарлыг артистериниң күүселдези-биле дайын үелериниң ырыларын, танцы-самын чыып бараалгаткан.

Концерт төнерге чыылган улусту «Найырал» кинотеатрының ажыдыышкынынче чалаан. Хоочуннарны Кызыл хоорай мэриязының социал политика департаментизиниң тускай организастаан автобустары-биле кинотеатрже чедирген. Ук ажыдыышкынга Никита Михалковтуң «Утомленные солнцем — 2. Предстояние» деп уран-чечен кинозунуң баштайгы көргүзүүн хоочуннар көрген.

Байырлыг концерт төнген соонда, хөй кезии хоочуннарның туруп могаанын илеретпишаан, чанарынче далажып, автобустарже олуруп турарын эскердим. Ынчанмайн канчаар, назы-хары улгаткан кижилерге концерт көрүп алырынга безин та кайы-хире хөй күш-шыдал негеттинер чүве. Коргунчуг дайынны эртип, кадыг-бергеге дадыккан болгаш, амгы үеге чедир омак-сергек чурттап, оларга тураскааткан байырлыг хемчеглерге кээп шыдап турар хоочуннарывыска ол дээш безин мөгеер ужурлуг бис.

Аяна БИЧЕ-ООЛ.

В.ШАЙФУЛИННИҢ тырттырган чуруу.

КАРАК ЧАЖЫ

БҮЛДЕҢНЭЭН БАЙЫРЛАЛ...

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Силерниң маадырлыг чорууңарның ачызында салгалдарывыс омак-хөглүг чурттап чоруур.

Тиилелге хүнү дээрге улуг өөрүшкү болгаш чоргааралдан аңгыда, карактарда чаштар бүлдеңнээн, кажыыдалдың, муңгаралчыдиригниң хүнү. Ада-чурттуң Улуг дайыны чээрби миллион ажыг кижилерниң амы-тынын алгаш барган. Тиилелге кайы хире аар өртектиг болганын утпас ужурлуг бис. Ол чүнүң-даа мурнунда бистерге, амгы болгаш келир үениң салгалдарынга херек. Төөгүзүн билбес төөрээр дижир болгай. Төөгү чокта, келир үе база чок. Ынчангаш чылдың-на Улуг Тиилелгениң хүнүнде билдинмес солдатка тураскаал — мөңге оттуң чанынга кээп, сактыышкынның мөгейиин кылып, акы-дуңмалышкы хөөрлерге боодал чечектерни салып, оларның чырык овур-хевирин утпайн сактып чоруур бис.

Бөгүн мында келген фронтучу бүрүзү кайгамчык маадырлар-дыр силер. Ынчангаш эрткен чылын Май 9-та — Улуг Тиилелгениң хүнүнде, «Ыдык хүлээлге» деп акцияны чарлаан бис. Ооң ачызында бөгүн Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге тураскаал-комплексти ажыдып турарывыс бо. Он-он организациялар, чүс-чүс бөдүүн чурттакчылар тураскаал-комплекстиң тудуунга чарыгдаары-биле акша-төгериин өргээн. ТР-ниң бюджединден 18 миллион рубльди киирдивис. Тураскаал-комплекстиң мрамордан кылган ханаларынга киир бижиир дайын киржикчилериниң аттарының даңзызын тургузар улуг ажыл кылдынган. Ол даңзы ам-даа немежир дээрзи чугаажок. Оларның аразында бистерниң 220 эки турачы эрес-дидим чаңгыс чер-чурттугларывыс барын эки билир бис. Эки турачы аъттыг шериг эскадрону, оларның иштинде 16 танкистер болгаш 4 ужудукчу бар. Оларның чамдыызы аал-оранынче — Тывазынче ээп чанып келбээн. Оларның чевег-хөөрлери кайдал? Чехословакияда, Украинада, Маньчжурияда дизе-ле, кайда-даа бар. Бо чаарттынып, чаа ажыттынган тураскаал-комплекс оларга мөгейиивис-тир. Чоорту бо тураскаал-комплекске өске-даа ада-чурт камгалакчыларының аттары немежири чугаажок, чүге дизе афган болгаш чечен дайыннарының киржикчилери маадырларывыс бар, өске-даа локалдыг дайыннарның киржикчилери бар. Олар шупту —ада-чурттуң камгалакчылары-дыр. Ынчангаш чоорту бо тураскаал-комплекс Тиилелгениң тураскаалы болуп, улам ча... гайжыттынар. Ынчангаш «Ыдык хүлээлге» акция июнь 22-ни... хүнүнге чедир — Ада-чуртту... Улуг дайынының эгелээн хүнү... чедир уламчылаар.

Карактарда чаштар бүлдеңнээн кайгамчык байырлал —Улу... Тиилелгениң хүнү-биле, эрги... чонум! Тиилекчи чонга алдар!

Ада-чурттуң Улуг дайыны... киржикчизи **Георгий Тимофееви... Огнев** тураскаал-комплексти... ажыдыышкынынга киржип келге... бүгү чонга, фронтучуларга Улу... Тиилелгениң хүнү-биле байы... чедирбишаан, бодунуң сакты... кынын сеткил хайнывышкын-би... чугаалады:

— Эргим кызылчыларым бо... гаш фронтучу хоочун өөрүм! Улу... Тиилелгениң хүнү-биле! Ал-бо... дуңарга кадыкшылды, ажы-төлд... риңерге, уйнуктарыңарга амыр-тай... бың дээрни, аас-кежикти күзеди... Салгалдарывыстың күзелдер... бүдүп-чогуп турар болзун!

Мен Кызылга төрүттүнген ме... Бир дугаар школаны дооскан ме... 1943 чылдың февральда 18 харлы... чалыы оолак бодум фронтуж... аъттандым. Бистер дыка хөй кизи... моон дайынче чораан бис. А... олардан Ситников Миша, Андре... Паша база мен артывыс. Хө... эштеривисти барыын фронтуж... чоруткан, бистерни чөөн фронтуж... чорутту. Ында база-ла езу... фронт дээрзин ынчан кайын з... билир ийик бис. А херек кырын... дижинге киир чепсегленген яп... империалистерниң шерии Сов... Эвилелин «сыырыптарынга» бел... нин ажыы-биле көргүзүп, коргунч... диверсия ажылын чорудуп тура... билдивис, караавыс-биле көрд... вүс. Провокацияга алдырбас дэ... совет шериглер кайгамчык шы... мыын көргүскен болгаш үези кэ... ге, немец-фашист эжелекчилерн... соонда ийи дугаар каржы-дошу... дайзынывысты чылча шаптыв... Тайбыңны болгаш төрээн чурт... вусту кезээ мөңгеде камгалап ч... руурунарны күзедим. База кат... байыр чедирип тур мен, Улу... Тиилелгениң хүнү-биле! Ура!

Байырланчыг аялга чаңгылан... турда, мөңге оттуң чанынга чы... каалыпкан байырлыг чыскаал... автоматтарлыг солдаттар Ад... чурттуң Улуг дайынынга тиил... гениң 65 чылынга тураскаатк... салют оттарны адарга, даашта... кыны чаңгыланы берди. Хөй ч... база катап маадырларга тура... каалдарга чечектерни салы... мөгейип тур...

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛД...

тырттырган чуруктары.

ЧИИК АТЛЕТИКА

Май 8-те Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга Германияны совет чоннуң чылча шаап тиилээниниң 65 чылынга тураскааткан «Тываның аныяктары» солуннуң шаңналы дээш чиик атлетикага эстафета 4 аңгы бөлүк аайы-биле болуп эрткен.

Ниитизи-биле 700 хире кижи киришкен бо маргылдаага бир дугаар бөлүкке Кызылдың 12 дугаар школазының оолдарының-даа, уругларының-даа командалары тиилээн.

Ийи дугаар бөлүкке ПУ-ларның болгаш ортумак тускай өөредилгечерлериниң командалары маргышкан. Маңаа Кызылдың автоорук техникумунуң командалары б... чылын он дугаар чемпион бо... турарын маргылдааның органи... торлары демдегледи.

Үш дугаар бөлүкте — ТывК... нуң чыынды командалары, педк... ледж, ОКУ болгаш эрге-хоой... органнарының командалары. Б... бөлүкке эр улустуң аразынга с... приставтары, херээжен улус... аразынга ТывКу-2 команда т... лээн.

Ажылчын коллективтер ар... зынга «Кызыл» деп аттыг кома... эр улустуң аразынга, херээж... улустуң аразынга Судмедэкспе... тиза федералдыг албан чери... командазы тиилээн.

Бистиң кор...

ТЫВА ЧОНУМГА ЧАГЫГ-СӨЗҮМ

Эки турачы В.Ч.Байлак бо хүннерде Москвадан чедип келген. Ол Кызыл Шөлге Тиилелгениң парадынга киришкен соонда редакцияже телеграмманы чоруткан. Ам ону парладывыс.

ргим хүндүлүг төрээн тыва чонум, ажы-м, келир үениң салгалдары! Мен, 1941-чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайыны-киржикчизи, тыва эки турачыларның эң үг арткан эжи Вера Чүлдүмовна Байлак, ерге бодумнуң сеткил-чүрээмниң ызындан сагыжымда бодап чоруур ш-сеткилимниң дүвүрелин чугаалап, нтучу болгаш ие кижиниң чагыг-сөзүн ксеп тур мен.

Кажан фашистиг Германияның аг-шериг дуңма Совет Социалистиг Республи-р Эвилелинче оор езу-биле халдааш, үге туруп көрбээн каржы-дошкун ын-чааны эгелеп кааргa бис, Тыва Арат публиканың чону, хажыызындан аарап орбайн, ССРЭ-биле тургускан ке-иске шынчы, эткен сөзүвүске ээ болуп, талалыг дузаны чедирип эгелээн бис. үеде аңгы хамаарышпас күрүнениң атылары турган-даа болзувусса, дыка аныяктар эжелекчи дайзыннарга удур ынга киржиксээн изиг күзелин илередип ан. Алызындан дузааргак чаңныг тыва нуң күзелин хүндүлеп көргеш, Совет ак тыва шериглериң дайынга киржирин шээрептерге бис, баштайгы дээрезинде хире аныяк оолдар, кыстар, фронтуже анып-кан бис. Фронтуже чорудар дээн а эки турачыларның шилилгези дыка ыгы турган. Үгле эң дээрелерге, бодуу дайынчы мергежили, политиктиг билиг-и болгаш ниити сайзыралы бедик чада-турарларга база эрес-дидимин, быжыг уштуун шынзыдып бадыткааннарга Совет лелин камгалажып, дайынга киржир ени берип турган. Ол үеде тыва чон мын-ырны-даа ырлап турган:

Артык күштүг шынзылгадан
Аттан салгаш, алган болза,
Ада-чурттуң дайынынче
Аттангаштың тутсуп орза.

Тыва чоннуң туружу ол хире быжыг, а-соруу ол хире күштүг, хей-аъды ол хире ик турган. Тыва эки турачылар — аттыг шериг эскадрону, пулеметчулар, танкистер, ужудукчулар болгаш санинструкторлар дайынчы даңгыракты хүлээп алгаш, Украинаның хоорай-суурларын хостаар тулчуушкуннарга киржип кирипкен бис. Чаадайынга эгин кожа тулчуп чораан өөрүмнүң дыка хөйү тулчуушкун шөлдеринге маадырлыы-биле бажын салдылар. А олар чоннуң дээре дээн оолдар, кыстары турган дээрзи чугаажок. Элээн хөйүвүс немец-фашистерниң ижээни — Берлинге чедир тулушкаш, чанып келген.

Шак ынчаар бис делегейде эң-не каржы-дошкун, сөөк-язы ылгаар, эжелекчи, дарлакчы үзелдиг фашизм деп езу-чурумну тургузуксаан аг-шеригниң когун үсчүп, аныяк-чалыы назынывысты-даа, амы-тынывысты-даа камнавайн, Силер дээш, Силерниң амытыныңар, хосталганар болгаш аас-кежииңер дээш харам чокка өргүп чораан бис.

Ам бүгү-ле чүве Силерниң холуңарда — төрээн Тывавыстың амгы болгаш келир үеде салым-чолу чүгле Силерден хамааржыр. Тывавыстың хостуг, чоргаар, сайзыраңгай, чоннар аразынга экти бедик болгаш быжыг туруштуг, бүгү-ле талазы-биле байбайлак чурттаары Силерниң амгы болгаш келир үениң салгалдарының, угаан-медерелиниң мергининден, сагыш-сеткилиңерниң байлак делгеминден, тура-сорууларның сыныш чогундан, хей-аъдыларның бедининден хамааржыр. А эң-не кол чүве — кижи бүрүзү төрээн чуртунга, төрээн чонунга ынак, ол дээш кандыг-даа ажыл-иштен чалданмас, ажылгыр-тудунгур, угаангыр-сагынгыр, эрес-дидим, идепкейлиг, чогаадыкчы болур болза, ынчан бистиң Тывавыс езулуг-ла чоргаар чурт апаар, а тыва чонувус езулуг-ла чоннар аразынга хүндүлүг чон апаар. Ындыг болур дээрзинге идегелим күштүг, бүзүрелим быжыг.

Хүндүлүг чонум, ажы-төлүм, Силерниң аас-кежииңер дээш тулчуп чораан улуг эне-ңер-дир мен, мээң бо сөстеримни утпайн көрүңер: багай чүвеже баш сукпайн, бот-бот-тарыңарны камнажып, хүндүлежип, деткижип, сагыш-сеткилиңерни демнештирип, эргим, төрээн Тывавыс дээш, келир үениң салгалдарының салым-чолу, аас-кежии дээш бүгү-ле күжүңерни бис ышкаш берип, мерген угааныңарны мөөңнеп, кызымаккай туржуп чурттаарыңарны күзеп тур мен.

Бо сөстер мээң силерге кеззэ шагда кыйгырыым, уттундурбас чагыым болгаш йөрээлим болзун!

Силерге улуг Идегел болгаш Бүзүрелбиле — тыва эки турачы, фронтучу Вера Чүлдүмовна БАЙЛАК.

Москва — Кызыл
2010 чылдың май 9.

ФРОНТУЧУ ЭЖИШКИЛЕР

Бо чурукта бистиң тыва ийи фронтучуларывыс Вера Чүлдүмовна Байлак биле Антонина Яковлевна Фролованың Москвага тырттырган чуруу. Олар Улуг Тиилелгениң 65 чыл оюнга тураскааткан байырлалдарга киржири-биле ында чеде бергеннер. Вера Чүлдүмовна Кызыл Шөлге, Тиилелгениң парадынга, а Антонина Яковлевна — Мөгейиг даанга болгаш Горький аттыг паркка болган байырлыг хемчеглерге киришкен. Ынаар баарда олар иелээ РФ-тиң Президентизи Д.А. Медведевтиң Айыткалы-биле — май 3-тен май 9-ка чедир дайын киржикчилеринге база оларны үдеп чоруур кижилерге орукка халас чоруурунуң чиигелдезин ажыглаан.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Көдээ ажыл-агый талазы-биле хөй лдарда ак сеткилдиг ажылы база Тыва спубликага аът спортун хөгжүдеринге ыышкыны дээш **«Тыва Республиканың дарлыг малчыны»** хүндүлүг атты Тыва спубликаның Улуг-Хем кожуунның ргалыг суурда чылгычы **Сергей матович Санчыга** тыпсыр.

Тыва Республиканың Чазааның Дарзының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары лза:

Сергей Дүлүшевич Дамдын-оолду — ва Республиканың Чаа-Хөл кожуунның а-Хөл суурда хуу дузалал ажыл-агыйының уртукчузу;

Доржу Биченекович Монгушту — Тыва спубликаның Чөөн-Хемчик кожуунның даана хоорайда «Белдир» кооперативтиң саалыг чылгы ажылының удуртукчузу;

Семен Мижит-Доржуевич Ондарны — ва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунның Баян-Тала суурда чылгычы.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2010 чылдың апрель 9 №46

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле П.П. Филипповту шаңнаарының дугайында

Аныяктарның шериг-патриоттуг кижизилгезинге улуг салыышкыны болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга тыва эки турачыларның киржилгезин шинчилээринге болгаш пропагандалаарынга хөй чылдарда ажылы дээш **Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш»** медалы-биле шериг төөгүчү **Павел Петрович Филипповту** (мөчээн соонда) шаңнаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2010 чылдың апрель 30 №65

Тыва Республиканың Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелиниң штаттыг олудун Тыва Республиканың Экономика яамызынга дамчыдарының дугайында

Тыва Республиканың Экономика яамызының бүрүн эргелериниң дээштиг ажыглалын бедидер сорулга-биле **доктаадырым болза:**

1. Тыва Республиканың Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелиниң 1 штаттыг олудун күш-ажыл фондузу-биле болгаш ону тударынга өскедаа материалдыг чарыгдалдары-биле катай Тыва Республиканың Экономика яамызынче дамчыдар.

2. 2009 чылдың декабрь 7-де Тыва Республиканың Чазааның Даргазының «2010 чылда болгаш ооң дараазында чылдарда Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының болгаш күрүне органнарының эң үстүкү санын бадылаар дугайында» №267 Чарлыында («Тувинская правда», 2009, декабрь 10) күүсекчи эрге-чагырга органнарының болгаш күрүне органнарының бадылаттынган эң үстүкү санынга дараазында өскерилгелерни киирер:

«Тыва Республиканың Экономика яамызы» деп одуругнуң 2 болгаш 3 графаларында «33» деп саны «34» деп саннар-биле солуур;

«Тыва Республиканың даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилели» деп одуругнуң 2 болгаш 3 графаларында «8» болгаш «7» деп саннарны тус-туста «7» болгаш «6» деп саннар-биле солуур.

3. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2010 чылдың апрель 30 №66

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Б. Ю-О. Мамедовту шаңнаарының дугайында

Тудуг талазы-биле күш-ажылчы чедишкиннери болгаш ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** «Сибирское элитное строительство» ААН-ниң директорунуң оралакчызы **Бахман Юсиф-Оглы Мамедовту** шаңнаар..

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2010 чылдың апрель 30
№67.

Хоочуннар дугайында сагыш салыышкын байырлал эрттиргени-биле кызыгаарланмас

Фронтучуларның социал камгалалының болгаш медицина хандырылгазының айтырыгларынче доктаамал кичээнгей салырын Шолбан Кара-оол Күш-ажыл болгаш Кадык камгалал яамыларынга дааскан. «Май 9-та Улуг Тиилелгениң 65 чыл оюн демдегледивис. Хоочуннар дугайында сагыш салыышкын ол байырлалды эрттиргенивис-биле кызыгаарлаттынмас ужурлуг. Бо хүнде бистиң аравыста 81 фронтучу чурттап турар. Оларның кадыкшылы, эм-таң-биле хандырылгазы, санаторий-курорт эмнелгези хүн бүрүнүң контролюнга турар ужурлуг» деп, ол чугаалаан.

Оочурга 2005 чылдың март 1-ниң соонда туруп алган дайын хоочуннарын чурттал-га шөлү-биле 2010 чылдың төнчүзүнге чедир хандырар ужурлуг бис дээрзин Чазак Даргазы демдеглээн. Оон аңгыда май 9-ка чедир чамдык фронтучуларның бажыңнарынга септелге кылдынмаан, ол ажылды доозары, кылган ажылдың шынарынче кичээнгей салыры эргежок чугула дээрзин айыткан.

Агаар-бойдустуң үргүлчүлелдиг соок байдалы Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң хөөрлеринде тураскаалдарны чаартып кылыр арганы бербейн барган. «Мээң Тиилелгем» деп тускай төлевилелдиң оргкомитединиң шиитпирин езугаар муниципалдыг тургузугларга бо ажылды июнь 22-ге чедир уламчылаар кылдыр узаткан. «Тывадан фронтуже чоруткан солдат бүрүзүн утпас ужурлуг бис» — деп, Ш.Кара-оол чугаалаан. 3256 фронтучунуң салым-хуузун эртемденнер, студентилер болгаш школачылар шинчилээр болза эки.

Бистиң корр.

САЙЫН-БЕЛЕК ТҮЛҮШ ШҮҮЛГЕН

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет чоннуң Улуг Тиилелгезиниң 65 чылынга алдар болдурбушаан, Тыва Арат Республикадан төрээн чуртту немец-фашистиг эжелекчилерден хостажыр дээш эки тура-биле аъттанган дайынчыларның аразындан тыва хүрештиң тергииннери чораан Бегзи-Хуурак Донгактың, Хунажык Оюннуң, Ойдупаа Оюннуң, Самбуу Ондар болгаш өске-даа маадырларның чырыткылыг адынга тураскааткан тыва хүреш маргылдаазы «Хүреш» стадионунга май 9-та болуп эрткен.

Тыва чоннуң хүрешке ынаан өскээртен келген аалчылар кайгаан чүве дээр. Ортумаа-биле 10 муң көрүкчү олуттуг стадионда бо удаада база кижи бажы кизирт дээр ийикпе, черле оон оранчок ажыг санныг аарыкчылар, сонуургактар болгаш тыва хүрештиң езулуг үнелекчилери чыглып келген деп болур. Оларның аразында Тываның Чазааның Даргазы Ш.Кара-оол болгаш кожа-хелбээ Моолдуң үш аймаандан келген хүндүлүг аалчылар база бар. Мөге салыкчылары, театрның артистери, шериглер кылдыр кеттинген, стадионнуң ханаларында «Танк колонназынга харам чокка!», «Авиа-эскадрилья тудуунче бүгү күштү!», «Тыва Арат Республика — Тиилелге дээш!» деп кыйгырыглыг лозуңнар байырлалдың утказын улам күштелдирген.

Тываның эң-не шилиндек дээн 128 мөгезиниң күүселдези-биле мөгениң девии ногаан шыктыг шөлге чаттыла берди. Маргылдааның эгелээниниң дугайында рапортту кол судья В. Кара-Монгуш берген соонда, тукту Тыва Республиканың Күчүтен мөгези Аяс Монгуш биле эрткен чылын Тиилелге хүнүнде шүүлген мөге Эрес Кара-Сал олар РФ-тиң болгаш ТР-ниң ыдык ырыларының адаа-биле көдүрген.

Тыва хүреш бурунгаар сайзыралды ал, эң-не чараш, көрүштүг оюн болу бергенин бо удаада база бадыткаан деп болур. Шилиндектерниң аразындан шилиндектер чыылган бо хүреш онзагай уттундурбас чараш салыгларны чонга бараалгаткан. Баштайгы салыгданна шөлде ачыр-дачыр тудушкан мөгелерниң хүрежи маргылдааның чидигленип бар чыдарын херечилеп турду.

Ол аразында ТР-ниң Улустуң хөөмейжизи, тыва хүрештиң тайылбырлакчызы Конгар-оол Ондар бистиң эки турачыларывыстың хосташканы хоорайларының бирээзи — Украинаның Ровнога чедип, оон солун медээ эккелгенин чонга чарлап үнду. Ол Кызыл хоорайның алышкызы Ровно хоорайда Комсомолчу алдар музейинге чедип, бистиң өгбелеривис — тыва эки турачыларның, дугайында дыка хөй төөгүлүг материалдар, документ-саавырлар болгаш фото-чуруктар-биле танышканын дыңнадып, оларның аразында бо хүннерге чедир билдинмес болуп турган эң-не солун болгаш улуг ужур-уткалыг чүүлдү тыва чонга дыңнатты — «... немец-фашистиг эжелекчилерден акы-дуңмалышкы украин чонну хостажырынга көргүскен эрес-дидим, маадырлыг чоруу дээш Тыва Арат Республиканың хамаатызы Түметей Оюнга Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң үстүкү командылал черинче дилегни киирер». Бир эвес бо чүүл бадыткаттына бээр болза, бистиң тыва эки турачыларывыстан ийи кижи Совет Эвилелиниң Маадыры деп эң-не дээди аттың эдилекчилери болурдур. Таңды кожууннуң Межегей сумузундан дайынче эки тура-биле аъттанган Түметей Оюн Украинаның дыка хөй хоорай, суурларын хостажып чораш, Сурмичи суур дээш дайзын-биле деӊ эвес тулчуушкуннуң үезинде маадырлыы-биле өлген...

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол ол медээни дыңнааш, Тыва Чазактың, Тыва Парламентиниң база тыва чоннуң мурнундан маадырлыг өгбениң мөңге адын улам алдаржыдары-биле ол дилегни эчизинге чедирерин дагдынып алды.

Ындыг онзагай медээниң соонда мөгелерниң-даа, көрүкчүлерниң-даа хей-аъды улам көдүрүлген. Ийиги салыгже кирген мөгелер самын самнааш, онаашкан мөгелери-биле тутчуп чоруп тур. Маадыр Монгуш, Эрес Кара-Сал, Чимит Куулар, Ким Седен-оол, Чаяан Донгак, Сонам Соян дээш, хөйге ады-сураа билдингир мөгелер онагларын октап, дараазында салыгже кирдилер. Оларның аразында чаа-ла ады үнүп эгелээн Сылдыс Монгуш, Түмен-Байыр Түлүш дээш, аныяк мөгелер аваангыр,

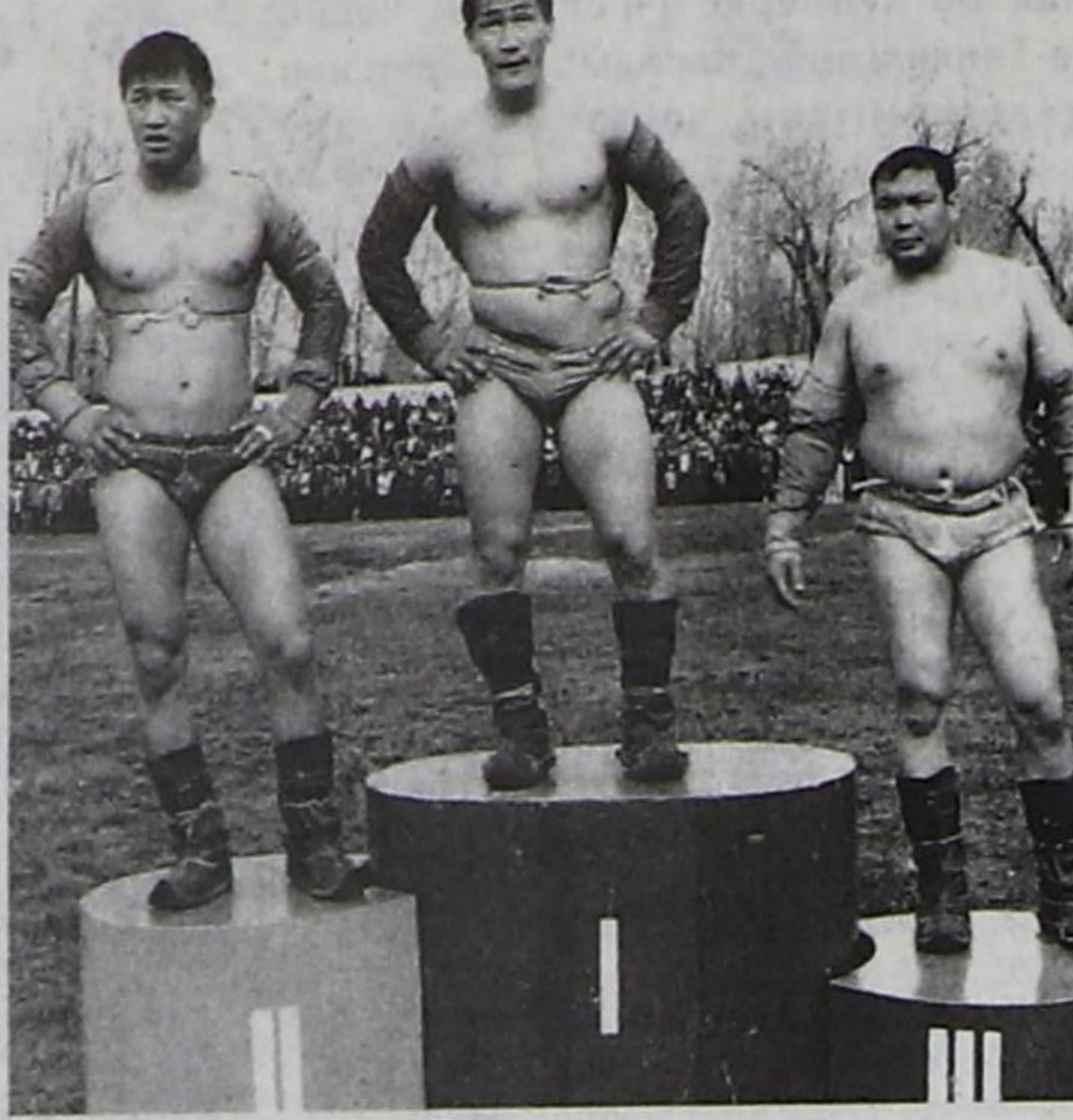

Тиилекчилер.

Монгушту айтып болур.

Бо салыгда Өвүрнүң мөгези Чимит Кууларны Алаш Монгуш, Кызыл хоорайдан Кайгал-оол Донгакты Тываның күрүне университединиң студентизи Сылдыс Монгуш, Херел-оол Сайын-оолду Эрес Кара-Сал, Омак Кара-Салды Күчүтен мөге Аяс Монгуш тус-тузунда

Шүүлген мөгениң салыы.

кашпагай, дүрген, чараш хүрештери-биле көрүкчүлерниң сонуургалын улам хаара туткан. Ылаңгыя Сылдыс Монгуш эки турачы Семис-оол Кууларның оглунуң уруунуң оглу чүве-дир, ынчангаш маадырлыг өгбезиниң чырыткылыг адынга тураскааткан бо хүреш маргылдаазынга хартыга дег хүрежип чоруп турарын чон аразында чугаалажып олурдулар.

ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының даргазы Х.Д. Монгуш чыглып келген чонга Улуг Тиилелгениң байырлалы-биле байырын чедирип, дайын чылдарында тыва чоннуң Тиилелге дээш карак кызыл күш-ажылын болгаш ооң эки турачы оолдар, кыстарының маадырлыг чоруун онзалап демдеглээн. Тыва хүрешти сайзырадырынга база аныяк-өскенни өөредип кижизидеринге киирип турар үлүг-хуузу дээш хоочун мөгелер Аяс Монгушка, Маадыр Монгушка, Алексей Монгушка, Чимит Кууларга ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Хүндүлел бижиктерин база ток-биле ажылдаар өрүмнерни белекке сөңнеди.

Эң-не шыырак 16 мөге арткан. Оларның аразында арзылаңнар, начыннар, өзүп олурар аныяк мөгелер. Ооң бир чижээ сумо хүрешке делегейниң каш дакпыр чемпиону, тыва хүрештиң күчүтени Аяс октап алдылар.

Ам сесче кирген мөгелерниң ады бо. Аяс Монгуш (Шамбалыг), Эрес Кара-Сал, Алаш Монгуш (Каа-Хем кожуун), Сылдыс Монгуш (Чөөн-Хемчик), Сайын-Белек Түлүш (Тес-Хем), Андрей Хертек (Сүт-Хөл), Соян Сонам (Тес-Хем), Седен-Очур Кара-Сал олар-дыр. Көрүкчүлерниң идегели чүгле чаңгыс — тыва хүрештиң Күчүтени Аяс Монгуш шүглүп үнер-ле боор деп. Ынчалза-даа ындыг болбаан. Ол аныяк мөге Сылдыс Монгуш-биле дыка үр тудушканының соонда, октаткан. Стадион ишти частып үнген-биле дөмей болду. «Мөгениң майыы кадырык» деп чүве ол болгай, алыс деңзизи чиик болгаш Сылдыс Аястың ынак аргазы — туткаш, бөөлдеп чоруй октаптар аргазынга алыспайн барды ышкаш... Ам кижи бүрүзүнүң идегели — Искра оглу Сылдыста, Улуг Тиилелгеге тураскааткан хүрештиң тиилелгези ооңуу болур...

Май 9-ка тураскааткан тыва хүрешке шүглүп чораан мөге Андрей Хертек Сүт-Хөлден Алаш Монгуш-биле үр-даа тудушпайн, октап алды. Ооң соон дарый эрткен чылгы Наадымда шүглүп үнген Эрес Кара-Сал бодунуң онаан ажып алды. Тес-Хемниң ийи мөгези Эрес Сонам биле Сайын-Белек Түлүш таваржып келгеш, үр-даа болбаанда Сайын-Белек тиилеп үндү.

Сесче кирген мөгелерге шаңналдарны Кызыл хоорайның мэри В.Ховалыг тывысты. «Эң чараш техника» дээш тускай шаңналды Сайын-Белек Түлүш, а «Тиилелгеже чүткүл» деп шаңналды Чимит Куулар алды.

Улуг Тиилелгеге болгаш эки турачы мөгелерге тураскааткан тыва хүрештиң тулган мөгези дээш дөрт мөге ачыр-дачыр тутчуп кирипти. Арзылаң мөге Андрей Хертек биле эки турачы фронтучунуң уйнуу Сылдыс Монгуш база чоокта чаа Чадаана хоорайга долгандырыг хүрешке база май 8-те Эрзинниң Кызыл-Сылдыска болган тыва хүрештерге шүглүп үнген Сайын-Белек Түлүш биле чаңгыс эвес удаа шүглүп чоруур аныяк мөге Эрес Кара-Сал шөлдүң ортузунда. 128 мөгениң аразынга ачыр-дачыр тутчуп тургаш шүглүп үнер деп барган мөгелерниң хүрежин көөрге чараш-даа. Бо удаада Сылдыс биле Сайын-Белек онагларын октап, бирги чер дээш хүрежип кирипти. Кайызын-даа кандыг дээрил, деңзилери барык дөмей чыгыы — 80 килдиң иштинде, артык эът-даа чок, сиилбип каан дег дурт-сынныг, мочак-мочак шыңганнарлыг, хүрештиң аргаларын-даа, бот-боттарын-даа эки билчир мөгелер. Ынчалза-даа спортчу маргылдаа болганда тиилекчи албан турар, бо удаада Сайын-Белек Түлүш шүглүп, а Сылдыс Монгуш үжүүрлежип үндү. Үшкү, дөрткү черлерни Андрей Хертек, Эрес Кара-Сал үлешкеннер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 65 чылынга тураскааткан тыва хүреш маргылдаазынга шүүлген мөге С-Б.Түлүшке «ТР-ниң Арзылаң мөгези», үжүүрлешкен мөге С.Монгушка «ТР-ниң Начын мөгези» атты тыпсыр дугайында Чарлыын дыңнаткаш, шаңнал-макталдарны болгаш «ВАЗ-07» автомашинаның дүлгүүрүн чемпионга дамчытты. Шүүлген мөге автомашиназы-биле стадионну долгандыр тиилелгениң долгандырыын халыткаш, күрүне туктарының чанынга турупту. Ол аразында Эрзинден алдар-аттыг малчын Сергей Ынаалай Тес-Хемниң мөгезинге эрткен чылын бир аътты бергенин, чүгүрүк аъттар аразында сесче кирип турар узак чоруктуг аъдын бо чылын деткикчилеп берип турарын дыңнадырга, стадион «ураа»-биле уткуп алды...

Айлаң МОНГУШ.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

КЕМЕРОВОГА БОЛГАН ХАЛАП

Кемерово областа чур... туң эң улуг хөмүр-даш ша... таларының бирээзи бол... «Распадская» шахтазы... май 8-те айыыл-халап бо... ган. Метанның баштай... частыышкыны 20.54 мину... турда болган. Ынчан ша... тага 359 кижи турган, ола... ның 276-зын дашкаар ү... дүрүп эккелген. Даг ка... галакчылары дораан-... шахтаже кирген. Май 9-... дүнекиниң 1 шакта ба... ийиги частыышкын болга...

Ол халаптан амызындан чар... ганнарның саны амгы үеде 52 ... дип турар, 94 кижини эмнелгеле... чыттырган, оларның чамдыкта... ның байдалы аар, 38 шахтерн... лым-хуузу ам-даа билдинм... Алды кижини тускай самолет-би... Москвада эккелген.

РФ-тиң Президентизи Д.Мед... дев кижилерниң амы-тынын ка... лаар талазы-биле бүгү-ле хе... лерни алырын чогуур удурту... лардан негээн. Понедельникте ... бо талазы-биле харыылаар у... луг сайыттар-биле, камгалал оп... циязында киржип турарлар-би... видеоконференция эрттирген.

РФ-тиң Чазааның Дарга... В.Путин Кемерово облазынга ... дип келген. Ол эмнелгеге ба... когарааннар-биле чугаалаш... ооң соонда амы-тынындан чар... ганнарның өг-бүлелериниң ке... гүннери-биле ужурашкан. Ол... ханы кажыыдалын илеретке... көргүзер талазы-биле бүгү ху... гелерин күрүне күүседир дээ... чугаалаан. «Байдал нарын-... ынчалза-даа чүү болганын иле... дир, ооң канчаар болганын тод... дыр дээш эчизинге чедир а... даар бис» — деп, ол чугаала...

Ооң соонда Чазак Дарга... «Распадская» шахтазынга ба... ында уламчылап турар камга... ажылдары-биле танышкан. Ш... тага болган халаптың чылдага... илередип тывар талазы-биле ... гыы истелгени чорударын ол ... гээн. Путинниң даалгазы-биле ... тиң Прокуратуразының чан... Истелге комитединиң дарг... Александр Бастрыкин истекч... ниң болгаш криминалистерни... бөлүү-биле кады чедип ке... «Шак мындыг байдалды ... соңгаар катаптавазы-биле бү... вени хандыр сайгарар, маңаа ... зилеп, чогуур түңнелди үнд... ужурлуг бис» — деп, Путин ч... лаан. Халап үезинде когараан... болгаш аңаа өлгеннерни... бүлелеринге дуза адрестиг б... ужурлуг, ону чүгле чаңгыс уда... дузазы-биле кызыгаарлатты... болза эки, бажың-балгады... кижилерге чурттаар оран-с... бээр, уругларының өөредилге... че сагыш салыр, оларның ... танылгазын организастаар х... дээрзин ол айыткан.

Чазак Даргазы-биле кады ... дуреченскиге күрүне комисс... ның даргазы, Чазак Дарга... бирги оралакчызы Виктор Зу... ОБЯ сайыды Сергей Шойгу ... келгеннер, Кемерово облас... губернатору Аман Тулеев ... чеде берген.

Виктор Зубковтуң дыңнатк... биле алырга, шахтага амы-ты... дан чарылган кижи бүрүзүнү... бүлезинге 1 млн. рубльди, аар ... дээшкин алганнарга — 400 ... рубльди, чиик кемдээннерге — ... муң рубльди дуза кылдыр ... Оон аңгыда Кемерово обла... чазаа база чаңгыс удаа... териалдыг дузазын көргүзе... дык камгалал болгаш социал... жүлде яамызы өске ведом... лар-биле кады когарааннар... наторий-курорт эмнелге... организастаар.

ИТАР-ТАСС-т... материалдарынд...

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

«Тыва Республиканың Конституция судунуң дугайында» Тыва Республиканың Конституция хоойлузунга өскерилгелер киирериниң дугайында» Тыва Республиканың Конституция хоойлузунуң 3 чүүлүн күжүн чидирген деп санаар дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2010 чылдың январь 27-де хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2010 чылдың апрель 15-те чүүлдүг деп көрген

1 чүүл

2007 чылдың декабрь 28-те № 571 УХ-II ыва Республиканың Конституция судунуң айында» Тыва Республиканың Конси ия хоойлузунга өскерилгелер киирериниң айында» («Тувинская правда», 2008 чыл- н январь 10-да) Тыва Республиканың Кон- туция хоойлузунуң 3-кү чүүлүн күжүн ирген деп санаар.

2 чүүл

Бо Конституция хоойлузу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай
№ 1773 УХ-II
2010 чылдың апрель 28.

«Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының айтырыгларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 11 чүүлүнге өскерилгелер киирериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2010 чылдың январь 27-де хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2010 чылдың апрель 15-те чүүлдүг деп көрген

1 чүүл

2006 чылдың апрель 21-де № 1739 УХ-I ыва Республиканың күрүнениң хамааты банының айтырыгларының дугайында» Шын», 2006 чылдың май 11-де, июль 11- ; 2008 чылдың сентябрь 2-де; 2009 чылдың онь 2-де; «Тувинская правда», 2006 лдың август 2-де; 2007 чылдың июль 31- ; 2008 чылдың август 26-да; 2009 чылдың й 28-те) Тыва Республиканың Хоойлузунуң -ги чүүлүнүң 4-кү пунктузунга, «күрүне банының биче албан-дужаалдарынга ста- ы азы мергежилиниң аайы-биле ажылының ажы бир чылдан эвээш эвес» деп сөстер- ни «күрүне албанының стажы азы мергежилиниң аайы-биле ажылының стажы (дуржулгазы) чокка» деп сөстер-биле солуп, өскерилгени киирер.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1777 УХ-II
2010 чылдың апрель 28.

«Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының болгаш Хоойлужудулга палатазының депутаттарының эрге-байдалының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер киирериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2010 чылдың январь 27-де хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2010 чылдың апрель 15-те чүүлдүг деп көрген

1 чүүл

2005 чылдың июль 13-те № 982 УХ-I «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының болгаш Хоойлужудулга палатазының депутаттарының эрге-байдалының дугайында» («Тувинская правда», 2005 чылдың июнь 16-да, декабрь 3-те; 2007 чылдың июнь 23-те, декабрь 13-те; 2008 чылдың апрель 8-те; 2009 чылдың июнь 16-да, ноябрь 3-те; «Шын», 2005 чылдың июль 9-та, ноябрь 29-та; 2008 чылдың апрель 8-те; 2009 чылдың ноябрь 3-те) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 1-ги чүүлдүң 2-ги кезээн дараазында эдилге-биле бижиир:

«2. Улуг Хуралдың депутады бодунуң бүрүн эргелериниң хуусаазының дургузунда Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутады, Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелиниң кежигүнү, судья бооп болбас, Россия Федерациязының өске-даа күрүне албан-дужаалдарын, Тыва Республиканың өске-даа күрүне албан-дужаалдарын, федералдыг күрүне албанының албан-дужаалдарын, Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарын база ол ышкаш муниципалдыг албан-дужаалдарны болгаш муниципалдыг албанның албан-дужаалдарын, бир эвес федералдыг хоойлу-биле өске чүүл көрдүнмээн болза, ээлевес.»;

2) 3-кү чүүлдү дараазында эдилге-биле бижиир:

«3 чүүл. Улуг Хуралдың депутадының бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксадыры

1. Улуг Хуралдың депутадының бүрүн эргелери хуусаа бетинде дараазында таварылгаларда соксаар:

1) федералдыг хоойлу-биле болгаш Тыва Республиканың Конституциязы-биле көрдүнген таварылгаларда Улуг Хуралдың азы Улуг Хуралдың чогуур палатазының бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксатканда, ооң иштинде:

а) Улуг Хурал азы Улуг Хуралдың чогуур палатазы бодун тарадырының дугайында шиитпирни хүлээп алганда;

б) федералдыг хоойлу-биле көрдүнген чурум езугаар болгаш үндезиннер-биле Россия Федерациязының Президентизи Улуг Хуралды азы ооң палаталарының кайы-бирээзин таратканда;

в) федералдыг хоойлу-биле база Тыва Республиканың Конституциязының 107 чүүлүнүң 2-ги пунктузу-биле көрдүнген чурум езугаар болгаш үндезиннер-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Улуг Хуралды азы ооң палаталарының кайы-бирээзин таратканда;

г) Төлээлекчилер палатазының база (азы) Хоойлужудулга палатазының депутаттарының ук составының эрге чогунуң дугайында, ооң иштинде депутаттар боттарының бүрүн эргелерин дүжүргени-биле холбаштыр Тыва Республиканың Дээди суду шиитпир хүлээп алганда;

2) Улуг Хуралдың депутады Россия Федерациязының хамаатызы эвес апарганда, даштыкы күрүнениң хамаатызы болганда, чок болза чурттаарынга чөпшээрелди азы даштыкы күрүнениң девискээринге Россия Федерациязының хамаатызының доктаамал чурттаар эргезин бадыткап турар өске-даа документини алганда;

3) «Россия Федерациязының субъектилериниң күрүне эрге-чагыргазының хоойлужудулга (төлээлекчи) болгаш күүсекчи органнарын организастаарының ниити принциптериниң дугайында» Федералдыг хоойлунуң 12-ги чүүлүнүң 1.1 — 1.3 пунктуларында негелделерни сагыааанда;

4) федералдыг хоойлуга база бо Хоойлунуң 1-ги чүүлүнүң 2-ги кезээн езугаар, Улуг Хуралдың депутадын Улуг Хуралдың депутадының бүрүн эргелерин күүседип ажылдаарынга дүүшпес албан-дужаалга соңгааанда азы томуйлааанда соксаар.

2. Бодунуң бүрүн эргелерин профессионал доктаамал үндезинде боттандырып турар Улуг Хуралдың депутады сайгарлыкчы, бүдүрүлге, албан ажылы азы Улуг Хуралдың депутадының эрге-байдалынга дүүшпес өске-даа ажыл-чорудулга-биле холбашкан хүлээлгелеринден дүжериниң, албан черлеринде, организацияларда, бүдүрүлгелерде кол ажылындан хосталырының дугайында Улуг Хуралдың чогуур палатазынга бижимел хевирге дыннадыр хүлээлгелиг.

3. Бо чүүлдүң 1-ги кезээниң 2-4 пунктуларында айыттынган таварылгаларда Улуг Хуралдың депутадының бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксадырының дугайында шиитпирни, ол дугайында документ-биле бадыткап турар медээниң кирген хүнүнден эгелээш, бир ай хуусаадан орайтатпайн, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы хүлээп алыр болгаш ону хүлээп алган хүнүнден эгелээш, он ажыл хүнүнүң дургузунда албан-езузу-биле парлап үндүрер кылдыр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаалы-биле долдурар. Бо таварылгада Улуг Хуралдың депутадының бүрүн эргелери Улуг Хуралдың депутадының бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксадырының дугайында Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаалын албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп соксаар.

4. Бо чүүлдүң 1-ги кезээниң 1-ги пунктузунуң адаккы «а» пунктузунда айыткан таварылгада Улуг Хуралдың депутадының бүрүн эргелери Улуг Хуралдың азы Улуг Хуралдың чогуур палатазының бодун тарадырының дугайында доктаалын албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, бир ай эрткенде, соксаар.

5. Бо чүүлдүң 1-ги кезээниң 1-ги пунктузунуң адаккы «а» пунктузунда айыткан таварылгада Улуг Хуралдың депутадының бүрүн эргелери Улуг Хуралды азы ооң палаталарының кайы-бирээзин тарадыр дугайында Россия Федерациязының Президентизиниң шиитпири күштүг болуп кирген хүнүнден эгелээш, соксаар.

6. Бо чүүлдүң 1-ги кезээниң 1-ги пунктузунуң адаккы «в» пунктузунда айыткан таварылгада Улуг Хуралдың депутадының бүрүн эргелери Улуг Хуралды азы ооң палаталарының кайы-бирээзин тарадыр дугайында Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чарлыын албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, бир ай эрткенде, соксаар.

7. Бо чүүлдүң 1-ги кезээниң 1-ги пунктузунуң адаккы «г» пунктузунда айыткан таварылгада Улуг Хуралдың депутадының бүрүн эргелери Төлээлекчилер палатазының база (азы) Хоойлужудулга палатазының депутаттарының ук составы эрге чогунуң дугайында Тыва Республиканың Дээди судунуң шиитпири хоойлу езугаар күштүг болуп кирген хүнүнден эгелээш, соксаар.

8. Бо чүүлдүң 1-ги кезээниң 2-4 пунктуларында айыттынган үндезиннер-биле депутат бүрүн эргелерни хуусаа бетинде соксаткан таварылгада депутат мандадының тыптып келген хостуг олудун ээлээрин 2002 чылдың июнь 12-де № 67-ФХ «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлу-биле доктааттынган чурум езугаар боттандырар.»;

3) 11-ги чүүлдү дараазында эдилге-биле бижиир:

«11 чүүл. Депутаттар каттыжыышкыны Федералдыг хоойлуга дүүштүр Улуг Хуралдың депутаттары Улуг Хуралдың чогуур палаталарының депутаттар каттыжыышкынынче кирер, ажыл-чорудулгазының чурумун Улуг Хуралдың палаталарының регламентилери-биле тодарадыр.».

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1779 УХ-II
2010 чылдың апрель 28.

«Организацияларның эт-хөреңгизинге үндүрүг дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер киирериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2010 чылдың январь 27-де хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2010 чылдың апрель 15-те чүүлдүг деп көрген

1 чүүл

2003 чылдың ноябрь 27-де № 476 УХ-I «Организацияларның эт-хөреңгизинге үндүрүг дугайында» («Тувинская правда», 2003 чылдың ноябрь 29-та; 2005 чылдың ноябрь 29-та, декабрь 30-де; «Шын», 2003 чылдың ноябрь 29-та; 2005 чылдың ноябрь 29-та) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 3-кү чүүлдү дараазында эдилге-биле бижиир:

«3 чүүл. Үндүрүг база үндүрүг талазы-биле авансылыг төлевирлерни төлээриниң чуруму болгаш хуусаалары

Үндүрүг үезиниң дургузунда үндүрүг төлекчилери үндүрүг талазы-биле авансылыг төлевирлерни төлээр. Үндүрүг үези төнген соонда үндүрүг төлекчилери Россия Федерациязының Үндүрүг кодекизиниң 382-ги чүүлүнүң 2-ги пунктузу-биле көрдүнген чурум езугаар санаан үндүрүг түнүн төлээр.

Авансылап төлээрин эрткен отчеттуг үениң соонда, дараазында айның 30-ниң хүнүнден орайтатпайн, төлээрин доктаадыр.

Үндүрүглер үезиниң төнгени-биле төлээр ужурлуг үндүрүг, чогуур үениң үндүрүг декларацияларын бээринге доктааттынган хуусаалардан орай эвесте төлеттинер.»;

2) 4-кү чүүлдү күжүн чидирген деп санаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу 2011 чылдың январь 1-ден эгелеп ынчалза-даа ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, бир ай эрткен соонда, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1785 УХ-II
2010 чылдың апрель 28.

«Өскүс ургларга болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан ургларга күрүне хандырылгазының база социал деткимченің хемчеглерин бээриниң талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 3 болгаш 4 чүүлдеринге өскерилгелер киирериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2010 чылдың март 2-де хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2010 чылдың апрель 15-те чүүлдүг деп көрген

1 чүүл

2005 чылдың декабрь 28-те № 1564 УХ-I «Өскүс ургларга болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан ургларга күрүне хандырылгазының база социал деткимченің

(Уланчызы 6-гы арында).

(Уланчызы. Эгези 5-ки арында).

хемчеглерин бээриниң талазы-биле Тыва Республиканың күрүнеиң чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында» («Тувинская правда», 2005 чылдың декабрь 30-де; 2007 чылдың август 2-де; 2008 чылдың август 21-де; 2009 чылдың апрель 9-та; «Шын», 2007 чылдың август 2-де; 2008 чылдың сентябрь 2-де; 2009 чылдың апрель 14-те) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 3-кү үүлдү дараазында уткалыг 9-ку пункт-биле немээр:

«9) ада-иезиниң ажаал-тежээлинден казыттырган ургларны өг-бүлеге тургузарының бүгү-ле хевирлери турда, чаңгыс удааның акша дузаламчызын төлээри.»;

2) 4-кү үүлде:

а) 1-ги кеззэнге:

формуланы дараазында редакция-биле бижиир:

«$C = C^1 + C^2 + C^3 + C^4 + C^5 + C^6$

ci oi di pi pві еді жі»;

тоску абзацты ап кааптар;

дараазында уткалыг абзацтарны немээр:

«C^5 - ада-иезиниң ажаал-тежээлинден казыттырган ургларны өг-бүлеге тургузарының бүгү-ле хевирлери турда, чаңгыс удааның акша дузаламчызын төлээринге ол муниципалдыг тургузугга субвенцияларның хемчээли;

C^6 — өскүс ургларны болгаш азыралда турар (ажаал-тежээлде), ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан ургларны чуртталга бажыңнары-биле хандырарынга ол муниципалдыг тургузугга субвенцияларның хемчээли.»;

б) 3-кү кеззэнге дараазында уткалыг 4-кү пунктуну немээр:

«3) $C^5 = P \times Ч$

еді еді еді,

мында:

$P_{«ді»}$ — ада-иезиниң ажаал-тежээлинден казыттырган ургларны өг-бүлеге тургузуп турда, чаңгыс удааның акша дузаламчызының ортумак хемчээли;

$Ч_{«ді»}$ — ада-иезиниң ажаал-тежээлинден казыттырган, өг-бүлеге тургузарын даап бодап турар ургларның саны.».

2 үүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1828 УХ-II
2010 чылдың апрель 28.

«Чамдык категорияларның хамаатыларынга күрүнеиң социал дузазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер киирериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2010 чылдың март 2-де хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2010 чылдың апрель 15-те чүүлдүг деп көрген

1 үүл

2004 чылдың декабрь 29-та №1153 УХ-I «Чамдык категорияларның хамаатыларынга күрүнеиң социал дузазының дугайында» («Тувинская правда», 2004 чылдың декабрь 31-де; 2005 чылдың март 1-де; 2009 чылдың июнь 6-да; «Шын», 2007 чылдың ноябрь 29-та; 2009 чылдың июнь 9-та) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 1-ги үүлге:

а) ийиги абзацта «социал пособиелерни,» деп сөстерниң соонга «пенсияга социал немере төлевирлерни,» деп сөстерни немээр;

б) дараазында уткалыг абзацты немээр:

«пенсияга социал немере төлевир — хамаатыга (пенсионерге) пенсиязынга акша төлевирлерин болгаш 1999 чылдың июль 17-де № 178-ФХ «Күрүнеиң социал дузазының дугайында» Федералдыг хоойлу-биле, өскедаа федералдыг хоойлулар-биле, Тыва Республиканың хоойлулары-биле болгаш өскедаа нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле көрдүнген, бодунуң хевиринге бээр социал деткимчениң чамдык хемчеглерин барымдаалап, 1997 чылдың октябрь 24-те №134-ФХ «Россия Федерациязынга амыдыраарының эң-не эргежок үүлдериниң дугайында» Федералдыг хоойлунуң 4-кү үүлүнүң 4-кү пунктузунга дүүштүр пенсионерниң амыдыраарынга эң-не эргежок үүлдериниң хемчээлинге чедир, Россия Федерациязының субъектилеринге оларның чурттап турар чериниң азы келген чериниң аайы-биле Россия Федерациязының бюджет системазының чогуур бюджеттериниң акша-хөреңгизинден акша түүнүн бээри. Пенсияга социал немере төлевир пенсияга федералдыг социал немере төлевирлерден база (азы) пенсияга регионалдыг социал чедир төлевирлерден тургустунар.»;

2) 4-кү үүлге:

а) үшкү абзацты дараазында эдилге-биле бижиир:

«бюджет акша-хөреңгилерин адрестиг кылдыр ажыглаарын;»;

б) дараазында уткалыг абзацты немээр:

«дуза хереглеп турар хамаатыларның социал деткимчезин адрестиг кылдыр кылырын күштелдирери.»;

3) 9-ку үүлдүң ийиги абзазынга «социал пособиелер,» деп сөстерниң соонга «пенсияга социал немере төлевирлер,» деп сөстерни немээр;

4) дараазында уткалыг 9.1 үүлдү немээр:

«9.1 үүл. Пенсияга социал немере төлевирлер

Пенсияга социал немере төлевирлерни 1999 чылдың июль 17-де №178-ФХ «Күрүнеиң социал дузазының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 12.1 үүлүнге дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның тодарадыр чуруму езугаар тургузар.»;

5) 10-гу үүлдү күжүн чидирген деп санаар.

2 үүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1832 УХ-II
2010 чылдың апрель 28.

«Административтиг хоойлу-дүрүм хажыдыышкыннарының дугайында Тыва Республиканың кодекизи» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер киирериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2010 чылдың март 2-де хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2010 чылдың апрель 15-те чүүлдүг деп көрген

1 үүл

2008 чылдың декабрь 30-де № 905 УХ-II «Административтиг хоойлу-дүрүм хажыдыышкыннарының дугайында Тыва Республиканың кодекизи» («Шын», 2009 чылдың январь 22-де, июль 23-те, ноябрь 12-де; «Тувинская правда», 2009 чылдың январь 30-де, август 6-да, ноябрь 17-де) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 12.9 үүлдү дараазында эдилге-биле бижиир:

«12.9 үүл. «Тыва Республика», «Тува» деп албан-езузунуң аттарын база ол ышкаш ол аттардан укталган сөстерни ажыглаарының чурумун үрээри

1. «Тыва Республика», «Тува» деп албан-езузунуң аттарын база ол ышкаш таакпы болгаш арага (ооң иштинде пиво) продукцияларының аттарынга ол аттардан укталган сөстерни ажыглаарының чурумун үрээри — сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 2000-дан 3000 чедир хемчээлге; албан-дужаалдыг кижилерге — 3000-дан 4000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг черлерге — 40000-дан 50000 рубль чедир административтиг торгаалга онаажыр.

2. «Тыва Республика», «Тува» деп албан-езузунуң аттарын база ол ышкаш организациялар (Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле аттарынга ажыл-чорудулгазының база (азы) хамаарылгазының девискээр адырын айтыры көрдүнген организациялардан аңгыда) аттарынга ол аттардан укталган сөстерни ажыглаарының чурумун үрээри — сагындырыгга азы хамаатыларга 2000-дан 3000 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге — 3000-дан 4000 рубль чедир хемчээлге; юридиктиг эргелиг черлерге — 40000-дан 50000 рубль чедир административтиг торгаалга онаажыр.»;

2) 14.3 үүлде:

а) 1-ги пунктуда «бир болза, административтиг хоойлу-дүрүм хажыткан черге административтиг торгаал төлээринден ойталап турар болза» деп сөстерни ап кааптар;

б) 2-ги пунктуда «2.4 үүлдер-биле көрдүнген» деп сөстерниң соонга «, 2.5 (хамаатыларга хамаарыштыр) болгаш үүл-биле» деп сөстерни немээр;

в) 10-гу пунктуда «үүлдер-биле көрдүнген» деп сөстерниң соонга «2.5 (албан-дужаалдыг болгаш юридиктиг эргелиг черлерге хамаарыштыр),» деп сөстерни немээр;

3) 14.5 үүлдүң 2-ги кеззэнге:

а) 1-ги пунктуну дараазында эдилге-биле бижиир:

«1) иштики херектер органнарының (хейниитинiң айыыл чок чоруунуң милициязының) албан-дужаалдыг кижилери — бо кодекстиң 2.4, 2.5, 3.1, 3.3, 3.4, 3.6 — 3,11, 4.3, 4.8, 4.10 үүлдер-биле, 5-ки эге-биле, 6.3, 7.4 — 7.8 (хамаатыларга хамаарыштыр) үүлдер-биле, 10.1 — 10.8 үүлдер-биле, а ол ышкаш, бир эвес административтиг хоойлу-дүрүм хажытканының дугайында херек оттурган кижи хоойлу-дүрүм хажыдыышкынны барынга чөпшээрешпейн база (азы) аңгыда онааган административтиг кеземчеге удурланып турар таварылгада, 11.2, 13.1, 13.2 үүлдери-биле көрдүнген административтиг хоойлу-дүрүм хажыдыышкыннарының дугайында;»;

б) 8-ки пунктуда «2.4 үүлдер-биле көрдүнген» деп сөстерниң соонга «, 2.5» деп саннарны немээр.

2 үүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай
№ 1838 УХ-II
2010 чылдың апрель 28.

Тыва Республикада муниципалдыг тургузугларның төлээлекчи органнарының депутаттарының соңгулдаларының дугайында (холушкак болгаш деңдески соңгулда системалары)» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 7 үүлүнге өскерилге киирериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2010 чылдың март 2-де хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2010 чылдың апрель 15-те чүүлдүг деп көрген

1 үүл

2006 чылдың июль 13-те № 1936 УХ-I «Тыва Республикада муниципалдыг тургузугларның төлээлекчи органнарының депутаттарының соңгулдаларының дугайында (холушкак болгаш деңдески соңгулда системалары)» («Тувинская правда», 2006 чылдың июль 22-де; 2007 чылдың август 2-де; 2008 чылдың январь 25-те; «Шын», 2006 чылдың июль 22-де; 2007 чылдың август 28-те; 2008 чылдың январь 15-те; 2010 чылдың январь 19-та) Тыва Республиканың Хоойлузунуң 7-ги үүлүнүң 5-ки кеззэниң «г» пунктузунга, «20,9» деп саннарны «20,29» деп саннар-биле солуп, өскерилгени киирер.

2 үүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1841 УХ-II
2010 чылдың апрель 28.

«Тыва Республиканың күрүне өрезиниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 1 база 11 үүлдеринге өскерилгелер киирериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2010 чылдың март 2-де хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2010 чылдың апрель 15-те чүүлдүг деп көрген

1 үүл

2002 чылдың май 28-те №1401 «Тыва Республиканың күрүне өрезиниң дугайында» («Тувинская правда», 2002 чылдың июнь 4-те; 2008 чылдың апрель 8-те; «Шын», 2002 чылдың июнь 4-те; 2008 чылдың апрель 8-те) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 1-ги үүлдүң 5-ки кеззэн дараазында эдилге-биле бижиир:

«5. Тыва Республиканың күрүне өрезин долузу-биле база негелделер чокка Тыва Республиканың өнчүзүнде турар, республика хөреңгизин тургузуп турар бүгү-ле эт-хөреңги-биле хандырар болгаш республика бюджединиң акша-хөреңгизи-биле күүседир.»;

2) 11-ги үүлдүң 2-ги кеззэн дараазында эдилге-биле бижиир:

«2. Тыва Республиканың күрүне өрезиниң дептеринче Тыва Республиканың өре төлээр хүлээлгелериниң, ол хүлээлгелерниң хевирлериниң аайы-биле хемчээлдериниң дугайында, оларның тыптып келген чылының болгаш долузу-биле азы чамдыызының күүселдезиниң, хүлээлгелерни хандырарының хевирлериниң дугайында медээлерни базы ол ышкаш Тыва Республиканың Күрүне өрезиниң дептеринче киирериниң чурумун болгаш хуусаазын Тыва Республиканың Сан-хөреямызы тургузар, өске-даа медээни киирер.».

2 үүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1844 УХ-II
2010 чылдың апрель 28.

Тыва Республиканың девискээринге назы четпээннерге хамаарыштыр азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле ажыл-чорудулганы организастаар болгаш боттандырар талазы-биле күрүнеиң чамдык бүрүн эргелерин Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2010 чылдың март 2-де хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2010 чылдың апрель 15-те чүүлдүг деп көрген

Бо Хоойлу Россия Федерациязының Хамааты кодекизи-биле, Россия Федерациязының Өг-бүле кодекизи-биле, «Азырал болгаш ажаал-тежээл дугайында» Федерал

г хоойлу-биле, «Россия Федерациязынга
чер бот-башкарылгазын организастаа-
ның ниити принциптериниң дугайында»
деералдыг хоойлу-биле дүүштүр Тыва
спубликаның девискээринде чурттап
ар болгаш азыралда (ажаал-тежээлде)
ар назы четпээн ургларга хамаарыштыр
ырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле
ыл-чорудулганы организастаарының
лгаш боттандырарының талазы-биле Тыва
спубликаның күрүнеиң чамдык бүрүн
гелерин (моон соңгаар — азырал болгаш
аал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн
гелери дээн) Тыва Республиканың муници-
лдыг тургузугларының тус чер бот-башка-
ылга органнарынга дамчыдары-биле
лбашкан хамаарылгаларны таарыштыр
ргузар.

1 чүүл. Азырал болгаш ажаал-тежээл
лазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин
ива Республиканың муниципалдыг
ргузугларының тус чер бот-башкарылга
ганнарынга дамчыдып бээри

1. Бо Хоойлуга 1-ги капсырылгада айыт-
нган Тыва Республиканың муниципалдыг
ргузугларының тус чер бот-башкарылга
ганнарынга (моон соңгаар — тус чер бот-
шкарылга органнары) азырал болгаш
каал-тежээл талазы-биле дараазында
рүнеиң бүрүн эргелерин дамчыдар:

1) федералдыг хоойлужудулга-биле
үштүр өскүс ургларны болгаш ада-
зиниң азыралы чок арткан ургларны, а
ышкаш оларны азыралга болгаш ажаал-
жээлге тургузары хереглеттинип турар
азы четпээннерни тодарадыр, учеттаар
олгаш тургузары;

2) ада-иезиниң азыралы чок арткан азы
үрүне дузазы хереглеп турар ургнуң чурт-
ап турар болгаш кижизидилге эртип турар
айдалдарының дугайында шинчилелди
ылыр болгаш түннел бижикти белеткээри;

3) өскүс ургларны болгаш ада-иезиниң
зыралы чок арткан ургларны өг-бүлеже,
ындыг арга чок болганда — өөредилге
лбан чериниң долу күрүне хандырылга-
ынче, социал дуза чедирип турар орга-
изацияже, эмнелге организациязынче азы
ңаа дөмей өске организацияже тургузарын
андырары;

4) азырал болгаш ажаал-тежээл негет-
инип турар назы четпээннерни түр када тур-
узарын, а ол ышкаш оларның эт-хөреңгизин
үдүн-бүрүн арттырарын хандырары;

5) өг-бүлелерге кижизидилгеже тургус-
унмаан өскүс ургларның болгаш ада-ие-
зиниң азыралы чок арткан ургларның
угайында медээлерни Тыва Республиканың
үүсекчи эрге-чагыргазының өөредилге
алазы-биле төлээлекчи органынче (моон
соңгаар — төлээлекчи орган), хоойлужудул-
га-биле доктааттынган чурум езугаар
болгаш хуусаада бээр;

6) ада-иезиниң азыралы чок арткан ург-
ларны өг-бүлеге тургузарының бүгү-ле хе-
вирлеринде чаңгыс катап төлээр пособиени
тургузарынга болгаш төлээринге эргежок
чугула муниципалдыг хоойлу-дүрүм акты-
ларының болгаш өске-даа документилериң
хоолгаларын төлээлекчи органче киирери;

7) бичии ургну (бичии ургулар) азырап
алыксап турар Россия Федерациязының
хамаатыларының учедун чорудары;

8) Тыва Республиканың муниципалдыг
тургузуунуң девискээринде турар ургулар-
ны оол кылдыр азырап алырынга (кыс азы-
рап алырынга) эргежок чугула материал-
дарны, доктааттынган чурум езугаар
белеткээри;

9) азыракчыларны болгаш ажаап-тежээр
кижилерни боттарының хүлээлгелерин
күүседиринден, доктааттынган чурум
езугаар хостаары болгаш үндүрери;

10) оол азырап алганы (кыс азырап
алганы) ургнуң эрге-ажыктарынга дүгжүп
турарының болгаш үндезинниг болганының,
оол азырап алганын (кыс азырап алганын)
күш чок болдурарының дугайында түннел-
бижикти судче бээр, оол азырап алырын
(кыс азырап алырын) доктаадып тургузар
болгаш күш чок болдурар айтырыглар
талазы-биле суд хуралдарынга киржири;

11) азыралга (ажаал-тежээлге) ург
азырап алыксап турар болгаш азыракчының
(ажаал-тежээлчиниң) хүлээлгелерин күүсе-
дип шыдаар кижилерни шилиири, азырак-
чыны (ажаал-тежээлчини) хостаар дугайын-
да, азыракчыны (ажаал-тежээлчини)
боттарының хүлээлгелерин күүседиринден
хостаарының азы хоойлужудулга-биле док-
тааттынган таварылгаларда, үндүрериниң
дугайында шиитпирни хүлээп алыры;

12) хоойлужудулга-биле доктааттынган
чурум езугаар болгаш таварылгаларда, назы
четпээннериниң азыракчызының (ажаап-те-
жээр кижизиниң) ажыл-хүлээлгелерин
боттандырары;

13) өөредилге организацияларында, эм-
нелге организацияларында, социал дуза
чедирип турар организацияларда болгаш
өске-даа ындыг организацияларда долу
күрүне хандырылгазында турар өскүс
ургларны болгаш ада-иезиниң азыралы чок
арткан ургларны болгаш оларның санында
кирип турар кижилерни азырап, кижизидип
болгаш өөредип турар байдалдарын
хынаарын боттандырары;

14) бичии ургну (бичии ургларны) өг-
бүлеже азырап алыксап турар болгаш ург
азырап ап турар ада-иениң хүлээлгелерин
күүседип шыдаар кижилерни шилиири, ург
азырап ап турар ада-ие болур аргазы бар
деп түннел бээр, чаш кижини (ургларны)
азырап алыксап турар өг-бүлеже дамчыдар
дугайында керээни чарар, хоойлужудулгада
көрдүнген таварылгаларда, айыттынган
керээлерни хуусаа бетинде күш чок бол-
дурар дугайында шиитпирни хүлээп алыры;

15) бичии ургну (бичии ургларны) патро-
нажтыг өг-бүлеже азырап алыксап турар
болгаш ург азырап ап турар патронажтыг
кижизидикчилериниң хүлээлгелерин күүседип
шыдаар кижилерни шилиири, патронажтыг
кижизидикчи болур аргазы бар деп түннел-
ди бээри, бичии ургну (ургларны) патро-
нажтыг өг-бүлеже дамчыдып бээриниң дуга-
йында керээни чарары, хоойлужудулгада
көрдүнген таварылгаларда, айыттынган
керээлерни хуусаа бетинде күш чок бол-
дурарының дугайында шиитпирни хүлээп
алыры;

16) азырап алган (оол, кыс) ургларның,
оларга хамаарыштыр азырал азы ажаал-
тежээл кылырын доктааткан ургларның,
ург азырап ап турар өг-бүлеже болгаш
патронажтыг өг-бүлеже кижизидери-биле
дамчыткан ургларның учедун чорудары;

17) Россия Федерациязының Чазааның
доктаатканы чурум езугаар, азыракчының
(ажаал-тежээлчиниң), ург азырап алган ада-
иениң, патронажтыг кижизидикчилериниң
ажыл-чорудулгазын хынаары;

18) азыракчыларга (ажаал-тежээлчилер-
ге), ург азырап алган ада-иелерге, патро-
нажтыг кижизидикчилерге ургнуң кижизи-
дилгезин, өөредилгезин, эмчи дузазын, дыш-
танылгазын болгаш ажыл-биле хандырарын
организастаарынга херек дузаны көргүзери;

19) ада-иелер биле ургларның сонуург-
галдарының аразында чөрүлдээлер бар
турда, ургларның эргелерин болгаш со-
нуургалдарын камгалаарын боттандырары;

20) ургларга каржы хамаарылганы,
социал өскүс чорукту профилактикалаар
талазы-биле ажылдарны чорудары;

21) боттарының өг-бүлелеринге ургулар
азырап алырын күзеп турар хамаатыларны
белеткээр программаларны ажылдап кы-
лырын болгаш амыдыралга боттандырарын
организастаары;

22) өскүс ургларның болгаш ада-
иезиниң азыралы чок арткан ургларның, а
ол ышкаш күрүне дузазы хереглеп турар
назы четпээннериниң эргелерин болгаш
хоойлу езугаар эрге-ажыктарын камгалаар,
өскүс ургларның болгаш ада-иезиниң
азыралы чок арткан ургларның санынга
кирер кижилериниң, а ол ышкаш өөренип
турар, өөренип турар үезинде ада-иезиниң
кайызын-даа азы чаңгыс иезин (адазын)
чидирген ургларның эргелерин болгаш
хоойлу-биле камгалап турар эрге-ажык-
тарын камгалаары;

23) өскүс ургларның болгаш ада-иези-
ниң азыралы чок арткан ургларның, а ол
ышкаш күрүне дузазы хереглеп турар назы
четпээннериниң эргелерин камгалаар талазы-
биле планны ажылдап кылырын болгаш
амыдыралга боттандырарын хандырары;

24) ада-иезиниң азыралы чок арткан назы
четпээннериниң эт-хөреңгизин башкарып
турар хоойлу езугаар төлээлеринге назы
четпээн ургнуң орулгаларын чарыгдаарын-
га, ооң иштинде ооң эт-хөреңгизин башкар-
ганындан кирген назы четпээн ургга ха-
мааржыр, ургнуң бодунуң чарып болур эр-
гелиг орулгаларындан аңгыда, эт-хөреңгини
чарыырынга баш бурунгаар чөпшээрелди
бээри;

25) чурттаар оран-сава ээзиниң өг-бүле-
зиниң кежигүннери азыралда азы ажаал-те-
жээлде турар, чок болза оран-сава ээзиниң
ада-иезиниң азыралы чок арткан назы чет-
пээн ургулары чурттап турар (ол дугайында
азырал болгаш ажаал-тежээл органынга
билдингир) оран-саваны, бир эвес ол ай-
тырыг айыттынган кижилериниң эргелеринге
болгаш хоойлу езугаар эрге-ажыктарынга
хамааржып турар болза, чуртталга бажы-
ның аңгылап алырынга чөпшээрелди бээр;

26) назы четпээннериниң хөреңгизин
башкарып турар азыракчының (ажаал-
тежээлчиниң) хөделиишкиннерин хынаары;
азыракчыларга кылырынга, а ажаал-
тежээлчилерге — кылырынга чөпшээрел
бээринге дараазында үүлдерни кылырынга
чөпшээрелдерни бээри:

а) азыралда турар кижиниң эт-хөреңгизин хавырар, ооң иштинде орнаар азы белекке бээр, ону төлевирлиг ажыглалга (арендага), халас ажыглаарынга азы долаага бээр талазы-биле дугуржулгаларны;

б) азыралда турар кижиге онаажыр эргелериниң ойталаар, ооң эт-хөреңгизин үлежир азы ооң кезектерин аңгылаар, а ол ышкаш азыралда турар кижиниң эт-хөреңгизин эвээжээринге чедирер, өске-даа душкан-на дугуржулгаларны;

27) өскүс ургларның болгаш ада-иезиниң азыралы чок арткан ургларның, өскүс ургларның болгаш ада-иезиниң азыралы чок арткан ургларның санынга кирер кижилериниң чурттаар оран-сава алыр, ооң иштинде хоойлужудулга-биле көрдүнген таварылгаларда, оларны оран-сава-биле хандырар эргелерин камгалаар талазы-биле хемчеглерни алыр;

28) азыралда турар ург биле ажаал-тежээлчиниң аңгы чурттап болур аргазы барының дугайында шиитпир хүлээп алыр; назы четпээн ургну долузу-биле бодун башкарып шыдаар (хамаарылгалыг чоруктан хостаттынган) деп чарлаар арга барының дугайында судче киирер шиитпир хүлээп алыр азы түннел-бижикти белеткээри;

29) ургнуң амы-тынынга азы кадыынга дорт айыыл тургустунуп келгенде, ургну ада-иезинден азы ону азырап турар өске-даа улустан доп-дораан алырының дугайында чогуур актыны хүлээп алыры;

30) ургнуң, а ол ышкаш ург кижизиде-ринче кордап турар кижиниң (кижилер-ниң) чурттап турар байдалдарын шинчилээр, ургулар кижизидери-биле холбашкан маргылдааларга хамаарыштыр судче түннел бижиктерни киирер, ада-иелериниң (өске-даа хоойлу езугаар төлээлериниң) болгаш төрелдериниң аразында ургулар кижизидериниң дугайында маргылдаалыг айтырыгларны шиитпирлээри;

31) Россия Федерациязының Өг-бүле кодекизи-биле көрдүнген таварылгаларда, ада-ие болур эргезин казыыр дугайында, ада-ие болур эргелерин кызыгаарлаар дугайында, өгленишкенин күш чок деп санаар дугайында негелде-биле судче бижиктер киирер, ургну азырап алганын күш чок болдурар дугайында, назы четпээннериниң эргелерин болгаш хоойлу езугаар эрге-ажыктарын камгалаар дугайында билдириишкиннер болгаш өске-даа негелделерни судче бээр, хоойлужудулга-биле көрдүнген таварылгаларда, ол айтырыглар талазы-биле суд хуралдарынга киржир болгаш түннел-бижиктерни бээри;

32) ада-иелериниң ада-ие болур эргелерин казыыр дугайында негелде киирериниң аргазын көөр азы өскүс ургларны болгаш ада-иезиниң азыралы чок арткан ургларны ындыг ургулар турар организацияларже, өг-бүле ургулар бажыңнарынче, ургулар азырап ап турар өг-бүлелерже, азырак-чыларже азы ажаал-тежээлчилерже чору-дар мурнунда чурттап турган оран-сава-зынче дедир киирер дугайында айтырыгны шиитпирлеп тура, бир эвес оларга хамаа-рыштыр ада-ие болур эргезин казыткан ада-иелер-биле ургларның кады чурттаары бол-дунмас таварылгада, ада-ие болур эргезин казыткан ада-иелерни оларның ээлеп орары оран-савадан үндүрер дугайында негелде-хомудалдарны судче киирериниң айтырыг-ларын көөр;

33) хоойлужудулга-биле көрдүнген таварылгаларда, адазы шын деп тодарадылга кылырынга чөпшээрелди бээр;

34) өскүс ургларны болгаш ада-иезиниң азыралы чок арткан ургларны чурттап турар чериниң азы турар чериниң аайы-биле бүрүткел учедундан ушта бижиирингe чөпшээрелди бээр;

35) Россия Федерациязының Өг-бүле кодекизи-биле доктааткан чурум езугаар, ургларны дамчыдып бээриниң азы дедир алырының дугайында суд шиитпирлериниң күүселдезинге киржир;

36) назы четпээннериниң адын болгаш фамилиязын өскертиринге чөпшээрелди бээр;

37) өөредилге организацияларында, эмнелге организацияларында, социал дуза көргүзүп турар организацияларда, оларга дөмей өске-даа организацияларда турар кижизиттирикчилерге төрелдеринге, а ол ышкаш өске-даа улузунга дыштанылга үезинде, байырлал болгаш дыштаныр хүннерде баарынга чөпшээрелди бээр;

38) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле ажыл-чорудулганы организастаар болгаш боттандырар айтырыглар талазы-биле хоойлужудулга-биле көрдүнген ажыл-чорудулганың доктааттынган адырынга хамааржыр, өске-даа бүрүн эргелерни боттандырар.

2. Тус чер бот-башкарылга органнарынга, бо чүүлдүң 1-ги кеззэнде айыттынган, күрүнеиң бүрүн эргелерин кызыгаар чок хуусаада дамчыдар.

2 чүүл. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырып турда, тус чер бот-башкарылга органнарының эргелери болгаш хүлээлгелери

1. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырып турда, тус чер бот-башкарылга органнары дараазында эргелерлиг болур:

1) федералдыг хоойлулар-биле болгаш Тыва Республиканың хоойлулары-биле доктааткан дүрүмнериниң үндезининге болгаш күүселдезинге азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин амыдыралга боттандырар айтырыглар талазы-биле дараазында эрге-хоойлу актыларын хүлээп алыр:

а) ургну долу күрүне хандырылгазынче дамчыдып бээр дугайында;

б) азырал, ажаал-тежээл дугайында;

в) өскүс ургларны болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан ургларны тударының база хоойлужудулга-биле дүүштүр оларның амгы орулгаларын болгаш эт-хөреңгизин башкарарының дугайында;

г) өскүс ургларның болгаш ада-иезиниң азыралы чок арткан ургларның адындан нотариалдыг шынзылга азы бүрүткел негет-тинер дугуржулгаларны, хоойлу-биле көрдүнген таварылгаларда, өскүс ург-ларның болгаш ада-иезиниң азыралы чок арткан ургларның эт-хөреңгизин башка-рарының чурумун дугуржурун чөпшээрээр дугайында;

д) ажаал-тежээлчиниң болгаш азыралда турар ургнуң аңгы чурттаарын чөпшээрээр дугайында;

е) оларның эргелерин болгаш хоойлу езугаар эрге-ажыктарын камгалаары негет-тинип турар ургларның чурттаар оран-сава алыр эргелерин камгалаар дугайында: олар-ның чурттаар бажың алыр эргелериниң дуга-йында, оларга чурттаар бажың бээриниң дугайында, чурттап турар чериниң аайы-биле ургга быжыглаттынган чурттаар оран-саваже ургну дедир киирери болдунмас болганда, оларга чурттаар оран-сава алыры негеттинип турар деп санаар дугайында;

ж) хоойлужудулга-биле көрдүнген таварылгаларда, назы четпээн ургнуң адын, фамилиязын тыпсыр азы өскертир дуга-йында;

з) өгленир назын чедеринге чедир өг-ленип алырын чөпшээрээр дугайында;

и) назы четпээн ургну хамаарылгалыг чоруктан хостаттырган деп санаарының дугайында;

к) ургнуң ада-иези-биле, ооң иштинде ада-ие эргезин казыттырган ада-иези-биле ужуражырының чурумунуң дугайында;

л) ургнуң амы-тынынга болгаш кадыын-га дорт айыыл тургустунуп келгенде, ургну ада-иезинден азы ургнуң азырадып турары өске-даа кижилерден доп-дораан дедир алырының дугайында;

м) федералдыг хоойлужудулга-биле болгаш Тыва Республиканың хоойлужудул-газы-биле дүүштүр назы четпээннериниң эргелерин камгалаар талазы-биле өске-даа эрге-хоойлу актыларын хүлээп алыр;

2) керээлер чарар:

а) ург азырап алыр өг-бүлеге, патро-нажтыг кижизидикчиниң өг-бүлезинче ургну дамчыдып бээр дугайында;

б) эт-хөреңгизин бүзүредилгелиг эрге-лелче бээриниң дугайында;

в) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле хүлээлгелерни күүседири-биле хол-башкан өске-даа керээлер;

3) өөредилге организацияларының спе-циалистерин, эмнелге организацияларының, социал дуза көргүзүп турар организация-ларның, иштики херектер органнарының, амгы хоойлужудулга-биле доктааткан чурум

езугаар план тургузарынга херек медээлерни билир болгаш уруг-биле дорт ажылдап турган өске-даа организацияларның төлээлерин ыяап-ла киириштирип тургаш, уругнуң эргелерин камгалаар талазы-биле планны (оларның эргелерин болгаш хоойлу езугаар эрге-ажыктарын камгалаары негеттинип турар деп санаан таварылгада) тургузар;

4) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырар айтырыглар талазы-биле методиктиг дуза көргүзер талазы-биле бүрүн эргелиг органче айтырыгны киирер;

5) амгы хоойлужудулга-биле болгаш муниципалдыг тургузугнуң Уставы-биле көрдүнген таварылгаларда, азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырары-биле материалдыг курлавырларны болгаш саң-хөө акша-хөреңгизин немей ажыглаар;

6) Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи органнарындан, тус чер бот-башкарылга органнарындан, организациялардан, оларның эрге-хоойлулуг хевиринден хамаарылга чокка, тус чер бот-башкарылга органының баш билип харылаарынга хамаарышкан айтырыглар талазы-биле шиитпирлер хүлээп алырынга херек медээлерни, доктааткан чурум езугаар, дилээр болгаш алыр;

7) албан-дужаалының аайы-биле хүлээлгелеринге азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң чамдык бүрүн эргелерин күүседирин хамаарыштырган албан-дужаалдыг кижилерни болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларны эрге-дужаалга олуртур болгаш эрге-дужаалындан хостаар;

8) албан-дужаалының аайы-биле хүлээлгелеринге азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң чамдык бүрүн эргелерин күүседирин хамаарыштырган албан-дужаалдыг кижилерниң болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларның аттестациязын эрттирер;

9) албан-дужаалының аайы-биле хүлээлгелеринге азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң чамдык бүрүн эргелерин күүседирин хамаарыштырган албан-дужаалдыг кижилерниң болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларның эрге-дужаалын ээлээринге конкурстарны эрттирер.

2. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле бүрүн эргелерни күүседип тура, тус чер бот-башкарылга органнары дараазында хүлээлгелерлиг болур:

1) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин хоойлужудулгага дүүштүр болур-чогууру-биле боттандырар;

2) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырарынга Тыва Республиканың республика бюджединден үндүрүп берген акша-хөреңгини, тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып берген материалдыг курлавырларны ажыктыг болгаш чогумчалыг ажыглаарын хандырар;

3) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырары-биле холбашкан документилерни төлээлекчи органче дамчыдар;

4) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин дамчыдып берген, тус чер бот-башкарылга органнарының компетенциязынга хамаарышкан айтырыглар талазы-биле тайылбырлар бээр, айыттынган айтырыглар талазы-биле хамаатыларның билдириишкиннерин, хомудалдарын, дилеглерин көөр болгаш оларга хамаарыштыр эргежок чугула хемчеглерни алыр;

5) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин дамчыдып берген тус чер бот-башкарылга органнарының компетенциязынга хамаарыштырган айтырыглар талазы-биле чагаалажылганы чорудар;

6) азыралда турар ургларның чурттап турар байдалының, ургларның эргелерин болгаш хоойлу езугаар эрге-ажыктарын азыракчыларның (ажаал-тежээлчилерниң) сагып турарының хыналдазын, а ол ышкаш азыралда турар ургларның эт-хөреңгизи бүдүн-бүрүнүнүң хыналдазын, чылда ийиден эвээш эвес катап боттандырар.

3 чүүл. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин тус чер бот-башкарылга органнарының боттандырары дээш хыналдазын Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарының чорударының чуруму

1. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин тус чер бот-башкарылга органнарының боттандырарының хыналдазын Тыва Республиканың Чазааның төлээлекчи органы боттандырар.

Хыналданың хевири — азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин дамчыдып берген тус чер бот-башкарылга органнарының ажыл-чорудулгазын, а ол ышкаш оларның чедирип турар ачы-дузаларының, ооң иштинде назы четпээннерге социал реабилитация чорудар организацияларга болгаш албан черлеринге, шынарын болгаш деннелин планныг болгаш пландан дашкаар хынаары.

2. Пландан дашкаар хыналданың үндезиннери күрүне эрге-чагырга органнарының, тус чер бот-башкарылгазының өске-даа органнарының, организацияларның, хамаатыларның хоойлужудулганы үреп турарының дугайында киирген бижиктери болур.

3. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле тус чер бот-башкарылга органнарынче оларның күүседири албан болур негелде-бижикти чорудар дугайында айтырыгны бүрүн эргелиг органның көөрүнге үндезиннерге өскүс ургларның болгаш ада-иезиниң азыралы чок арткан ургларның эргелеринге хамаарышкан, оларның кадыынга хора чедирерин болдурган хажыдыышкыннар бооп болур.

4. Төлээлекчи орган тус чер бот-башкарылга органнарынга болгаш албан-дужаалдыг кижилерге хамаарыштыр чамдык күүсекчи-айтыышкынныг бүрүн эргелерни боттандырар болгаш азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле дамчыткан бүрүн эргелерге дүүштүр хыналданың дараазында хевирлерин болгаш аргаларын доктаадыр:

1) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле дамчыткан бүрүн эргелерни амыдыралга боттандырар айтырыглар талазы-биле тус чер бот-башкарылга органнарынга айтыышкыннар бээр;

2) чогуур бүрүн эргелерни амыдыралга боттандырар айтырыглар талазы-биле шиитпирлерниң чөпшээрежилгезин таарыштырары;

3) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле оларга дамчыткан бүрүн эргелерни күүседири-биле холбаштыр тус чер бот-башкарылга органнарының хүлээп ап турары актыларның хыналдазын болгаш эрге-хоойлу талазы-биле экспертизазын эрттирери;

4) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин дамчыткан тус чер бот-башкарылга органнарының отчеттарын дыннаары;

5) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин дамчыткан тус чер бот-башкарылга органнарының ажыл-чорудулгазының хыналдазын болгаш санаашкынын чорудары;

6) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле дамчыткан күрүне бүрүн эргелерин боттандырып турары дээш доктаамал хайгааралды кылыры-биле төлээлекчи албан-дужаалдыг кижилерни томуйлаары;

7) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле дамчыткан бүрүн эргелерни амыдыралга боттандырып тура, тус чер бот-башкарылга органнарының болдурган хажыдыышкыннарын чок кылыр талазы-биле сагындырыг-бижиктерни бээр.

5. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин дамчыткан тус чер бот-башкарылга органнарының ажыл-чорудулгазын база оларның Россия Федерациязының хоойлужудулгазын болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазын сагып турарын хынаарын, хоойлужудулга-биле көрдүнген таварылгаларда болгаш чурум езугаар, ол ышкаш өске-даа органнар боттандырар.

4 чүүл. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле дамчыткан күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырары-биле тус чер бот-башкарылга органнарының саң-хөө болгаш материалдыг хандырылгазы

1. Тыва Республиканың республика бюджединден муниципалдыг тургузугларның бюджеттеринче чылдың-на чорудуп турар азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырарынга херек саң-хөө акша-хөреңгиниң хемчээлин, бо Хоойлуга 2-ги капсырылга езугаар методика-биле дүүштүр тодарадыр.

2. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырары-биле эргежок чугула материалдыг акша-хөреңгиниң даңзызын чылдың-на тус чер бот-башкарылга органнары тургузар болгаш дараазында календарлыг чылдың эгезинге чедир, үш айдан орай эвесте, төлээлекчи органче киирер.

Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин дамчыткан тус чер бот-башкарылга органнарынга ажыглаар кылдыр дамчыдар ужурлуг, азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырарынга эргежок чугула материалдыг акша-хөреңгиниң даңзызын чылдың-на, төлээлекчи орган, чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының адырында Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлекчи органы-биле дугуржулга езугаар тодарадыр.

Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырарынга эргежок чугула материалдыг акша-хөреңгини тус чер бот-башкарылга органнарынга, хоойлужудулга-биле доктааткан чурум езугаар, дедир эгидилге чокка ажыглаарының керээзи-биле дамчыдып бээр.

5 чүүл. Тус чер бот-башкарылга органнарының азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырарын соксадырының байдалдары болгаш чуруму

1. Тус чер бот-башкарылга органнарының азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырарын соксадырының үндезиннеринге дараазында чүүлдер хамааржыр:

1) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле дамчыттынган күрүнеиң бүрүн эргелерин дедир кыйгыртыры эргежок чугулазының дугайында тус чер бот-башкарылга органнарының болгаш Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органының бот-боттарының аразында чөпшээрежилгези;

2) тус чер бот-башкарылга органнарының азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин күүсетпээниниң, болур-чогууру-биле эвес кылдыр күүсеткениниң азы моон соңгаар боттандырарының чогумчалыг эвезиниң дугайында төлээлекчи органның үндүрген түннелинге үндезилээн, Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органының шиитпири;

3) Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органнарының компетенциязындан азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырар талазы-биле хүлээлгезин ап каал турар Россия Федерациязының хоойлужудулгазынче өскерилгелерни киирери.

2. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин тус чер бот-башкарылга органнарының боттандырарын Тыва Республиканың хоойлузу-биле соксадыр.

6 чүүл. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле оларга дамчыткан күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырып турарының дугайында тус чер бот-башкарылга органнарының отчеттаарының чуруму

Тус чер бот-башкарылга органнары квартал санында, отчеттуг квартал соонда, келир айның 10-дан орай эвесте, амгы хоойлужудулгага дүүштүр, азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырарынга үндүрүп берген бюджет акша-хөреңгилерин чарыгдаанының дугайында, назы четпээннерге хамаарыштыр азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырып турарының дугайында төлээлекчи органче, оларның бадылап каан майын езугаар отчедун бээр.

7 чүүл. Бо Хоойлунуң күштүг болу кирери

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаа хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда күштүг болур болгаш чылдың-на, эзлчеглиг саң-хөө чылында болгаш планныг үеде Тыва Республиканың республика бюджединиң дугайында Тыва Республиканың хоойлузу-биле күштүг кылдыр киирер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1824 УХ-II
2010 чылдың апрель 30.

«Тыва Республиканың девискээринге назы четпээннерге хамаарыштыр азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле ажыл-чорудулганы организастаарының болгаш боттандырарының талазы-биле күрүнеиң чамдык бүрүн эргелерин Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээринің дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга 1-ге капсырылга

Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин дамчыдары көрдүнген Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының, тус чер бот-башкарылга органнарының

ДАҢЗЫЗЫ

1. Кызыл хоорай
2. Ак-Довурак хоорай
3. Бай-Тайга кожуун
4. Барыын-Хемчик кожуун
5. Чөөн-Хемчик кожуун
6. Каа-Хем кожуун
7. Кызыл кожуун
8. Мөңгүн-Тайга кожуун
9. Өвүр кожуун
10. Бии-Хем кожуун
11. Сүт-Хөл кожуун
12. Таңды кожуун
13. Тес-Хем кожуун
14. Тожу кожуун
15. Тере-Хөл кожуун
16. Улуг-Хем кожуун
17. Эрзин кожуун
18. Чаа-Хөл кожуун
19. Чеди-Хөл кожуун

«Тыва Республиканың девискээринге назы четпээннерге хамаарыштыр азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле ажыл-чорудулганы организастаарының болгаш боттандырарының талазы-биле күрүнеиң чамдык бүрүн эргелерин Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээринің дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга 2-ге капсырылга

Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырарынга Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының бюджеттеринге республика бюджединден саң-хөө акша-хөреңгилериниң хемчээлин үлээриниң

МЕТОДИКАЗЫ

1. Субвенцияларның хемчээлинче тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыткан күрүнеиң бүрүн эргелерин боттандырарынга ажыглаар чарыгдалдар кирип турар.

2. Хүндүскү профессионал өөредилгени чедип ап турар үезинде 23 харга чедир назылыг өскүс ургларның болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан ургларның, күрүне дузазы хереглеп турар ургларның, өскүс ургларның болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан ургларның санынга кирер кижилерниң эргелерин камгалаар талазы-биле ажылды боттандырып турар тус чер бот-башкарылга органнарының специалистериниң санының нормативин көдүр чурттакчылыг черге 2,5 муң ургларны хамаарыштыр бир албан-дужаал, ынчалза-даа муниципалдыг районга 2-ден хөй эвес албан-дужаал кылдыр, хоорай болга көдээ чурттакчылыг черлер кирип тура муниципалдыг тургузугга 3,5 муң ургла санынга хамаарыштыр бир албан-дужаа ынчалза-даа 2-ден эвээш эвес албан-дужаа хоорай округунга 4 муң ургларны хамаарыштыр бир албан-дужаал, ынчалза-даа 2-ден эвээш эвес албан-дужаал кылды санаан санаашкындан тодарадыр. «Тер

(Уланчызы 9-ку арында).

(Төнчүзү. Эгези 6-8-ки арыннарда).

кожуун» деп муниципалдыг районга циалистерниң санының нормативи иципалдыг албанның кол специализиниң лбан-дужаалы кылдыр санаттынар. иципалдыг район (хоорай округу) бүрү- е кижи санының ниити нормативинден иципалдыг албанның кол специализиниң ан-дужаалының 1 штаттыг единицазы, а зыл хоорай» деп хоорай округунга иципалдыг албанның килдис даргазының ан-дужаалының немелде 1 штаттыг единицаны доктаадыр. Оон өске-даа албан-дужаалдарга хамаарыштыр ажылдакчыларның шалың төлевирин Чаңгыс аай тариф сетказы-биле дүүштүр албан-дужаалдарның ооң мурнунда доктааттынган шалыңнары-биле дүүштүр төлээр.

3. Бо Хоойлу-биле дүүштүр дамчыткан күрүненің бүрүн эргелерин боттандырып турар тус чер бот-башкарылга органнарының специалистерин тудуп тургузарынга херек акша-хөреңгиниң түңүн дараазында формула-биле санаар:

бүрүн эргелер

Рі = ФОТчыл х 1,1 + МЗ,

мында:

бүрүн эргелер

Рі - і дугаарлыг муниципалдыг тургузугнуң тус чер бот-башкарылга органнарының күрүненің чогуур бүрүн эргелерин күүседип турар специалистерин акшаландырар чарыгдалдар;

ФОТчыл - тус чер бот-башкарылга органнарының специалистериниң күш-ажыл төлевириниң, а ол ышкаш муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының нормативтиг актыларынга дүүштүр төлеттинер төлевирлериниң чылда фондузу;

1,3 - хандырыкчы персоналдың күш-ажыл төлевириниң фондузун улгаттырарының коэффициентизи;

МЗ - чарыгдал материалдарын садарынга, сургакчылаашкыннарга, харылзаа ачы-дузаларынга, коммунал ачы-дузазынга болгаш хүн бүрүнүң өске-даа чарыгдалдарынга, бүдүрүлгеге хамаарышпас дериг-херекселдер садар болгаш өске-даа, ФОТчыл - дан, 1,3 коэффициентини өөренмишаан, 20 хуу кылдыр санаар, материалдыг чарыгдалдар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫЫШКЫНЫ

Ада-чурт камгалакчызының хүнүн болгаш Делегейниң херээженнер хүнүн демдеглээриниң дугайында

2010 чылдың февраль 20 №33-р Кызыл хоорай

2010 чылда Ада-чурт камгалакчызының нүнге болгаш Делегейниң херээженнер нүнге тураскааткан байырлал хемчеглерин анизастыг эрттирер сорулга-биле:

1. Мында кошкан чүүлдерни бадылаар:

2010 чылда Ада-чурт камгалакчызының нүнге болгаш Делегейниң херээженнер нүнге тураскааткан республиканың байыр- хемчеглерин Тыва Республикага белет- р болгаш эрттирер талазы-биле ажылчын туктүң составын;

2010 чылда Ада-чурт камгалакчызының нүнге болгаш Делегейниң херээженнер нүнге тураскааткан республиканың байыр- хемчеглерин Тыва Республикага белет- р болгаш эрттирер талазы-биле кол-кол чеглериниң планын.

2. Тыва Республиканың муниципалдыг гузугларының баштыңнарынга сүмелээри за:

- Ада-чурт камгалакчызының хүнүнге лгаш Делегейниң херээженнер хүнүнге раскааткан хемчеглерни белеткээр лгаш эрттирер талазы-биле организастыг итеттерни тургузар, аңаа муниципалдыг гузугда чурттап турар Ада-чурттуң Улуг йынының болгаш дайын хөделиишкинриниң киржикчилеринге, Чепсектиг Күшжин хоочуннарынга, муниципалдыг турнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге ут салыышкынны киирген херээженнерге, л ышкаш «Тыва Республиканың Маадыр зи» хүндүлүг аттың эдилекчилеринге загай хүндүткелди көргүзер;

- байырлал хүннеринде хөй-ниитиниң рум-чурум камгалалын хандырар талазыле хемчеглерни алыр;

- байырлал хүннеринде чоннуң эзиртир ксүн ижер чоруун күштүг болуп турар ойлужудулга езугаар кызыгаарлаар лазы-биле хемчеглерни алыр;

- одалга-энергетика комплекизиниң, циал адырның объектилеринге болгаш ртталга-коммунал ажыл-агыйның бүдүрүлеринге өртке удур айыыл чок чоруктуң хемчеглерин сагыырынга контрольду тургузар.

3. Ада-чурт камгалакчызының хүнүнге болгаш Делегейниң херээженнер хүнүнге тураскааткан республика хемчеглеринге киржирин күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының Тыва Республика талазы-биле девискээр органнарының, өнчүнүң аңгы-аңгы хевирлериниң бүдүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң удуртукчуларынга, аныяктар организацияларынга сүмелээр.

4. Ада-чурт камгалакчызының хүнүнге болгаш Делегейниң херээженнер хүнүнге тураскааткан чаагай сеткилдиң, культурлуг, кижизидилгелиг болгаш өске-даа хемчеглерни ведомствозунда организацияларга Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы, Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызы эвээш хандырылгалыг өг-бүлелерге, чер-черге болган дайыннарга өлүрткен дайынчыларның өг-бүлелеринге, Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтеринге болгаш хоочуннарынга, тылдың ишчилеринге социал дузаның онзагай кичээнгейин салып тургаш, эрттирер.

5. Ада-чурт камгалакчызының хүнүнге болгаш Делегейниң херээженнер хүнүнге тураскааткан республика хемчеглерин белеткеп база эрттирип турар үеде сүмелээри болза:

Россия Федерациязының ОБЯ-зының Тыва Республика талазы-биле Кол эргелелинге Тыва Республиканың ХК болгаш ОБ талазы-биле агентилели-биле кады республиканың девискээринде турар бүдүрүлгелерге, албан черлеринге, организацияларга өрттүң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле хемчеглерни алыр;

Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызынга хөй-ниитиниң корумчурумун болгаш республиканың хамаатыларының айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле хемчеглерни алыр.

6. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязы «БКТРК «Тыва» ФКУБ-биле, «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннар-биле болгаш массалыг информацияның өске-даа чепсектери-биле кады Ада-чурт камгалакчызының хүнүнге болгаш Делегейниң херээженнер хүнүнге турскааткан республика хемчеглерин эрттиргенин чырыдарын хандырар.

7. Бо айтыышкынның күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы, байырлал хемчеглерин белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле республиканың организастыг комитединиң даргазы А.П. Дамба-Хуураккa дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың февраль 20-де №33-р айтыышкыны-биле бадылаан

2010 чылда Ада-чурт камгалакчызының хүнүнге болгаш Делегейниң херээженнер хүнүнге тураскааткан республиканың байырлал хемчеглерин Тыва Республикага белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле ажылчын бөлүктүң СОСТАВЫ

Дамба-Хуурак А.П. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы, удуртукчузу;

Куулар Г.Д. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунуң оралакчызы, удуртукчунуң оралакчызы;

Монгуш Г.Б. — Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының херек эмгелели болгаш организастыг хандырылга эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы, секретары;

Бадыргы М.М. — Тыва Республиканың культура болгаш туризм сайыдының оралакчызы;

Байкара В.Э. — Тыва Республика талазыбиле Иштики херектер сайыдының оралакчызы (дугуржулга езугаар);

Волгина Л.Л. — Кызыл хоорайның мэриниң оралакчызы (дугуржулга езугаар);

Донгак В.О. — Тыва Республиканың культура болгаш туризм сайыды;

Кара-оол Ю.В. — Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутады, Бүгү-россияның хоочуннарының «Дайынчы акы-дуңмалышкы» хөй-ниити организациязының ТДО-нуң удуртукчузу (дугуржулга езугаар);

Күжүгет Р.Б. — Тыва Республиканың Херээженнер эвилелиниң даргазы (дугуржулга езугаар);

Лапшакова В.Н. — Орус культура төвүнүң директору (дугуржулга езугаар);

Монгуш Н.М. — Тыва Республиканың ХК болгаш ОБ агентилелиниң директору;

Монгуш С. С-Б. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чанында Хөй-ниитиниң айыыл чок чорук чөвүлелиниң секретариадының удуртукчузу;

Мурманэ Л.С. — Тыва Республиканың кадык камгалал сайыдының оралакчызы;

Ондар К.Б. — Тыванның чаңчылчаан культуразын болгаш ус-тывыжын сайзырадыр төптүң директору (дугуржулга езугаар);

Ондар У-К.С. — Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политказының сайыдының оралакчызы;

Тарулин С.В. — Тыва Республиканың шериг комиссары (дугуржулга езугаар);

Түлүш В.Х. — Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилелдиң директорунуң оралакчызы;

Ховалыг Н.К-К. — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунуң оралакчызы;

Хоюгбан А.С. — Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыдының оралакчызы;

Чымба А.И. -«БКТРК «Тыва» ФКУБ-туң директору (дугуржулга езугаар);

Юй А.М. — Тыва Республиканың сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр талазы-биле агентилелдиң директору.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2010 чылдың апрель 1-де «Бии-Хем кожууннуң муниципалдыг соңгулда комиссиязының бүрүн эргелерин Бии-Хем кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязындан уштур дугайында» №113/496-5 доктаалын солуур дугайында

2010 чылдың апрель 16, №116/509-5 Кызыл хоорай

2010 чылдың апрель 15-те Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга Бии-Хем кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы В.А. Четуховтан Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2010 чылдың апрель 1-де №113/496-5 доктаалын тайылбырлаар дугайында билдириишкин кирген.

Билдириишкинни сайгарып тургаш, Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы дараазында чүүлдү илереткен. Бии-Хем кожуунун муниципалдыг соңгулда комиссиязының бүрүн эргелерин Бии-Хем кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязынга дагзыр дугайында 2006 чылдың ноябрь 29-та №189 шиитпирин күжүн чидирген деп 2009 чылдың декабрь 29-та Бии-Хем кожууннуң Төлээлекчилер хуралы хүлээп көрген.

2010 чылдың январь 24-те 8 депутат (депутаттар Л.М. Монгуш, А.Ю. Береуцин, Ф.А. Анганзоров, Н.Н. Баян, А.М. Демагин, О.Н. Кызыл-оол, М.М. Монгуш, М.В. Доронин) «Россия Федерациязынга тус черниң бот-башкарылгазын организастаарының ниити принциптериниң дугайында» Федералдыг хоойлунуң 40 чүүлүнүң 10 пунктузунга, «Тыва Республикада муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органының депутадының, тус чер бот-башкарылгазының соңгулдалыг албан-дужаалдыг кижизиниң бүрүн эргелерин боттандырарының магадылалдарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 13 чүүлүнге болгаш Бии-Хем кожууннуң Уставының 24 чүүлүнге дүүштүр оларның бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксадыр дугайында бижимел билдириишкиннер киргеннер. 2010 чылдың январь 29-та депутат А.Б. Дажы-Дондуп мөчээн. 2010 чылдың февраль 17-де депутат Л.О. Салбар-оол база боду эки туразы-биле халажыгже үнер дугайында билдириишкинни бижээн болгаш депутат ажыл-чорудулгазын соксаткан.

Уставтың 19 чүүлүнүң 3 пунктузу-биле доктаадып тургусканы Хурал депутаттарының саны 24 депутат болуп турар. Уставтың 19 чүүлүнүң 5 пунктузунга болгаш «Россия Федерациязынга тус черниң бот-башкарылгазын организастаарының ниити принциптериниң дугайында» Федералдыг хоойлунуң 35 чүүлүнүң 1 пунктузунга дүүштүр депутаттарның доктаадып тургускан санының үштүң ийи кезиинден эвээш эвези соңгуткан болза, төлээлекчи орган бүрүн эргелиг болур.

Ынчангаш Бии-Хем кожууннуң Төлээлекчилер хуралы 12 депутат составтыг ажылдап турар болгаш соңгулдалар томуйлаарынга болгаш Бии-Хем кожууннуң муниципалдыг соңгулда комиссиязын тургузарынга четчир санныг депутаттары чок болуп турар.

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 9 чүүлүнге дүүштүр органнарның азы депутаттарның соңгулдаларын ыяап эрттирер болгаш ол органнарның азы депутаттарның бүрүн эргелериниң хуусааларын сагыырын хандырып турар хуусаада болур ужурлуг.

Бии-Хем кожууннуң Төлээлекчилер хуралының депутаттарының соңгулдаларын хуусаа бетинде эрттиреринiң эргежок чугулазы-биле болгаш хамаатыларның соңгулда эргелерин сагыыр сорулга-биле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2010 чылдың апрель 1-де №113/496-5 доктаалын солуур.

2. Бо доктаалды парлаар кылдыр республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынче чорудар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д.ОНДАР.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш.САМБАЛА.

Ыяап-ла медицина камгаладылгазының Тыва Республика фондузунуң 2009 чылда ажылының кол-кол түңнелдери

ЫМК фондузунуң саң-хөө ажыл-чорудулгазы

ЫМК-ның Тыва Республика фондузунуң (моон соңгаар—ЫМК фондузу дээр) орулгалары 2009 чылда 1774,4 млн. рубль болган. 2008 чылдаазы-биле деңнээрге, орулгалар 180,0 млн. рубльге көвүдээн, азы 11,3 хуу өскен.

2009 чылда бюджеттер аразының трансферттери фондунуң бюджединге 390,3 млн. четкен, азы бүгү орулгаларның 22 хуузу болган, ооң иштинде:

- ЫМК-ның федералдыг фондузунуң акша-хөреңгизи — 312,0 млн. рубль;

- участок эмчилеринге, участоктарның эмчи сестраларынга төлевирлер бюджединиң акша-хөреңгизи — 2009 чылда 78,3 млн. рубль болган (87,9 млн. рубль кирген, ажыглаттынмаан акша-хөреңги—9,6 млн. рубль дедир эгиттинген).

Республиканың кадык камгалалының ЫМК талазы-биле саң-хөө хандырылгазының кол оруу болза, ажылдавайн турар чурттакчыларга ЫМК-же шилчиткен камгаладылга дадывырлары болур, 2009 чылда 1142,4 млн. рубль кирген азы планның 100 хуузу, а 2008 чылдаазынга деңнээрге, 29,3 хуу көвүдээн азы 258,9 млн. рубльге өскен.

Экономиктиг нарын байдалдар турзадаа Тыва Республиканың Чазаа болгаш Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы кадык камгалал системазының мурнунга регион хүлээлгезин бүрүү-биле күүседип турар дээрзин демдеглээр апаар, Россияның дыка хөй регионнары 2009 чылда ажылдавайн турар чурттакчыларга ЫМК төлевирлерин 2008 чылдаазындан эвээжеткен. Чижээ, Хакасия Республика төлевирлерин 35 хуу кызырган, ол чорук ЫМК системазынга медицина ачы-дузазының тарифтерин кызырарынга чедирген, ооң уламындан 2009 чылда ЫМК-ның девискээр программазының күүселдези Хакасия Республикага 87,8 хуу болган.

Үндүрүг орулгалары 221,2 млн. рубль болган, азы орулгалар структуразында 12,5 хууну ээлээн. 2008 чылдаазынга деңнээрге, үндүрүг орулгалары 22,6 млн. рубльге көвүдээн, азы 11,4 хууга өскен. Чаңгыс аай социал үндүрүг дески эвес кирип турар, 2009 чылдың январьда 2,0 млн. рубль кирген азы 2008 чылдың ол үезинге деңнээрге, 40 хуу болган.

2009 чылдың түңнели-биле үндүрүгже орулгалар киирери 3843,5 муң рубль хемчээлге чедишпээн, азы планныг киирилдениң 1,7 хуузу болган, ооң иштинде чаңгыс аай социал үндүрүг талазы-биле—4172,5 муң рубль, азы 1,9 хуузу.

Үндүрүг орулгаларының бюджет төлевилелдериниң деңнелинден куду кылдыр эвээжээн черин ЫМК-ның федералдыг фондузунуң акша-хөреңгизиниң күсели-биле дуглаар ужурга таварышкан, ол акшаны ЫМК-ның Тыва республика фондузунче 2009 чылда ийи катап, октябрьда 5,5 млн. рубль, декабрьда 22,7 млн. рубль хемчээлдиг кылдыр тускайлаан, ооң ниити түңү 28,2 млн. рубль.

ЫМК-ның федералдыг фондузундан немелде акша-хөреңгини Тыва Республиканың Чазааның, республиканың Кадык камгалал яамызының болгаш ЫМК фондузунуң күжениишкинниг кады ажылдажылгазының түңнелинде чедип алдынган. Бо айтырыгны шиитпирлээринге улуг рольду Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутады Лариса Күжүгетовна Шойгунуң ЫМК-ның Федералдыг фондузунуң даргазы Андрей Владимирович Юринче киирген дилээ ойнаан.

Бо хемчеглериниң ачызында ЫМК фондузунга 2008 чылдың декабрь 31-деги «2009 чылда болгаш 2010 база 2011 чылдарның планныг үезинде Ыяап-ла медицина камгаладылгазының республика фондузунуң бюджединиң дугайында» №1190-УХ Хоойлузунда (Тыва Республиканың хоойлуларының 2009 чылдың декабрь 25-те №1735 УХ-II болгаш 2009 12.28. №1762 УХ-II эдилгезинде) көрдүнген чарыгдал хүлээлгелерин долу хемчээлге күүседир арганы берген.

2009 чылда ЫМК фондузунуң чарыгдалдары 1802,6 млн. рубльге күүсеттинген. 2008 чылдаазынга деңнээрге, 226,1 млн. рубльге азы 14,3 хуу көвүдээн.

ЫМК фондузунуң чарыгдалдарының хөй кезиин (92,9 хуузун), 1675,8 млн. рубльди ЫМК-ның девискээр программаларын акшаландырарынче шилчиткен, ону 100 хуу күүседкен. 2008 чылдаазынга деңнээрге, ол чарыгдалдар 326,7 млн. рубльге азы 24,2 хууга өскен.

2009 чылда программаның боттаныышкыны чуртка болуп турган экономиктиг кризизиниң нарын байдалдарында, ооң Тыва Республиканың саң-хөө байдалынга, ооң иштинде Тыва Республиканың болгаш ЫМК фондузунуң бюджеттеринге багай салдарны чедирип турган үезинде боттандыртынып турган, ЫМК системазы экономиктиг бергелериниң үезинде безин бодунуң туруштуг чоруун көргүскен.

ЫМК-ның девискээр программаларын акшаландырарының кол кезиин (96,0 хуузун) 1636,4 млн. рубль түңнүг хемчээлге медицина ачы-дузазының төлевиринче шилчиткен, 2008 чылдаазынга деңнээрге, өзүлде 25 хуу четкен (2008 чылда—1313,7 млн. рубль болган);

- девискээрлер аразының санажылгаларынче 21,1 млн. рубльди чоруткан, 2008 чылдаазынга деңнээрге, өзүлде 55 хуу четкен (2008 чылда—13,7 млн. рубль болган);

- фондунуң ажыл-херектерин башкарары-биле 28,6 млн. рубльди азы планның 93,2 хуузун чарыгдаан (2008 чылда—27,0 млн. рубльди);

- Медицинаның камгаладылга организацияларының ажыл-херектерин башкарары-биле 18,2 млн. рубльди азы планның 98,9 хуузун чарыгдаан (2008 чылда—15,1 муң рубльди).

ЫМК фондузунуң болгаш медицинаның камгаладылга организациязының «Ажыл-херектерни башкарарынга чарыгдалдар» деп үүлге камнаттынган 2,3 млн. рубль түңнүг саң-хөө акша-хөреңгизин ЫМК-ның девискээр пррограммазын немелде акшаландырарынче шилчиткен.

2009 чылда чаңгыс камгалаткан кижиге ЫМК-ның девискээр программазының кижи бүрүзүнге онааштыр акшаландырарының херек кырында чыл нормативи Тыва Республикага 5683 рубль болган, ол дээрге Сибирьниң федералдыг округунуң өске субъектилеринге деңнээрге, эң бедик болгаш ниити-российжи нормативтен 40 хуу бедик (РФ-те—4059,6 рубль) болуп турар.

ЫМК-ның девискээр программазын боттандырарынга эки салдар чедирген үүл болза, үндүрүг онаалдазының депшилгелиг ставказын ажыглаанының ачызында «Күш-ажыл төлевиринге саналгалар» деп үүлден 9,95 млн. рубль түңнүг саң-хөө акша-хөреңгизиниң 8,6 млн. рубль түңнүг акшаны «Эмтаң аймаа» деп үүлду улгаттырарынче болгаш 1,4 млн. рубльди «Аъш-чем продуктулары» деп үүлче шилчидери болдунган.

ЫМК системазында ажылдап турар эмнелге албан черлеринге немелде саң-хөө деткимчези болза, баш удур хемчеглерни акшаландырарының курлавырларының акша-хөреңгизи болур, 2009 чылда 2019,6 муң рубльди чарыгдаан, ооң иштинде:

- профилактиктиг хемчеглерге — 340,0 муң рубльди;

- медицина дериг-херекселдерин садып алырынга — 1372,5 муң рубльди;

- артык кезектерни, медицина техниказының чарыгдал материалдарын болгаш чымчак инвентарьны садып алырынга—307,1 муң рубльди чарыгдаан.

Камгаладыкчыларның бүрүткели

1991 чылдың 08.28-те Россия Федерациязының «Россия Федерациязының хамаатыларының медицина камгаладылгазының дугайында» №1499-1 Хоойлузунуң 9.1 үүлүнге (Федералдыг хоойлунуң 2003 12.23-те №185-ФХ эдилгезинде), 2005.09.15-те Россия Федерациязының Чазааның «Ыяап-ла медицина камгаладылгазының девискээр фондузунга ыяап-ла медицина камгаладылгазының үезинде камгаладыкчыларны бүрүткээриниң дүрүмнерин болгаш Ыяап-ла медицина камгаладылгазының девискээр фондузунга ыяап-ла медицина камгаладылгазының үезинде бүрүткелиниң дугайында херечилелдиң майыын бадылаарының дугайында» №579 доктаалынга, ЫМКФФ-ниң 2005.09.30 «ЫМКДФ-ке камгаладыкчылар бүрүткелиниң үезинде журнал хевириниң болгаш бүрүткел дугаарының структуразының дугайында» №97 дужаалынга дүүштүр ЫМК фондузу камгаладыкчыларның бүрүткелин ыяап-ла медицина камгаладылгазының үезинде чорудуп келген.

2010 чылдың январь 1-де учетка 14110 камгаладыкчы турган, ол дээрге 2009 чылдың январь 1-де байдалындан 2063 кижи хөй. Камгаладыкчылар бүрүткелиниң ниити структуразында юридиктиг черлер — организациялар 3639 (25,8 хуу), тус-тус кижилер — 10438 (74,0 хуу) болуп турар.

Ыяап-ла медицина камгаладылгазы

2010 чылдың январь 1-де Тыва Республиканың камгалаткан чурттакчы чонунуң саны 306,927 кижи болган, олардан:

- ажылдап турарлар--71697 кижи, азы камгалаткан бүгү чурттакчыларның 23,4 хуузу;

- ажылдавайн турарлар--235230 кижи азы камгалаткан бүгү чурттакчыларның 76,6 хуузу болуп турар.

Камгаладылганың медицина полистери-биле 305733 кижи хандыртынган азы камгалаткан бүгү чурттакчыларның 99,6 хуузу.

Камгалаткан ажылдап турар чурттакчыларның саны 2009 чылдың эгезинге деңнээрге, 1448 кижиге азы 2 хуу эвээжей бергени көстүп турар, ооң кол чылдагааны улустуң үндүр-киир көжүп турары, организацияларны дүжүргени, ажылдаар олуттарны кызырганы болгаш камгаладыкчыларның солушканы болуп турар.

Өре тыртар талазы-биле ажыл

Россияның ФҮА-ның №4-НМ майыын езугаар үндүрүг төлекчилериниң ЫМК-ның девискээр фондузунуң мурнунга чаңгыс аай социал үндүрүг талазы-биле өрези, санаттынган хөөлер болгаш үндүрүг онаалдалары 2009 чылдың төнчүзүндеги байдал-биле 37244,0 муң рубль четкен болгаш чылдың эгезинде байдалга деңнээрге, 17,1 хуу кызырылган.

Ажылдавайн турар чурттакчыларның ЫМК-га камгаладылгазынга дадывырларын төлеп турарларның ЫМК фондузунуң мурнунга өрезиниң түңү чыл санында кызырлып орар. Чыл эгезинден тура, өре 8,9 хуу кызырылган (6127,5 муң рубль) болгаш 2010 чылдың январь 1-де байдал-биле 62464,0 муң рубль турган.

Мурнады хөгжүдер «Кадыкшыл» национал төлевилелдиң күүселдези

Мурнады хөгжүдер «Кадыкшыл» национал төлевилелдиң үш угланыышкынын боттандырарынга ЫМК фондузу 2009 чылда дараазында үүлдерге киришкен:

1. участок албаннарының эмчилериниң болгаш медсестраларының немелде медицина дузазын көргүзеринге саң-хөө хандырылгазынга;

2. ажылдап турар хамаатыларның немелде шинчилгезин эрттиреринге;

3. өскүс чаштарның болгаш амыдыралдың берге байдалдарында турар чаштарның шинчилгезин чорударынга.

1. 2008 чылдың декабрь 31-де Россия Федерациязының Чазааның «Участоктарның терапевт эмчилериниң, участоктарның бичии уруглар эмчилериниң, ниити практика эмчилериниң (өг-бүле эмчилериниң), участоктарның терапевт эмчилериниң, участоктарның бичии уруглар эмчилериниң медицина сестраларының болгаш ниити практика эмчилериниң (өг-бүле эмчилериниң) медицина сестраларының чедирери немелде медицина дузазын чедиреринiң саң-хөө хандырылгазынга Россия Федерациязының бюджеттеринге федералдыг бюджеттен субсидиялар бээр дугайында» №1087 доктаалын боттандырарынга Тыва Республиканың 21 медицина албан чери киришкен.

Участоктарның терапевт эмчилериниң, участоктарның бичии уруглар эмчилериниң, ниити практика эмчилериниң (өг-бүле эмчилериниң), участоктарның терапевт эмчилериниң, участоктарның бичии уруглар эмчилериниң медицина сестраларының болгаш ниити практика эмчилериниң (өг-бүле эмчилериниң) медицина сестраларының чедирери немелде медицина дузазын чедиреринiң 2009 чылда саң-хөө хандырылгазы 78,3 млн. рубль болган. Ол дээрге 2008 чылдаазындан 22,5 хуу хөй (63,9 млн. рубль) болган.

2. 2007 чылдың декабрь 24-те Россия Федерациязының Чазааның «Ажылдап турар хамаатыларның немелде шинчилгезин эрттиреринге Ыяап-ла медицина камгаладылгазының девискээр фондуларының бюджеттеринге Ыяап-ла медицина камгаладылгазының федералдыг фондузунуң бюджединден 2008-2009 чылдарда субсидиялар бээриниң чурумунуң дугайында» №921 доктаалын күүседиринге Тыва Республиканың 18 медицина албан черлери киришкен.

2009 чылда ажылдап турар 8156 хамаатыларның немелде шилчилгени эрттирери планнаттынган турган. 2009 чылда Тыва Республиканың медицина албан черлери ажылдап турар 8289 хамаатыларның немелде шинчилгезин эрттирип доосканы дээш төлевирни кылган, азы Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының бадылаанын планын 101,6 хуу күүседкен. Ажылдап турар хамаатыларның шинчилгезиниң хемчээлин күүседкени дээш Тыва Республиканың медицина албан черлери 8,6 млн. рубльди ажылдап алганнар.

Ажылдап турар хамаатыларның немелде шинчилгезин чорудар талазы-биле 2009 чылдың планын дараазында медицина албан черлери ажыр күүседкеннер:

- «Республиканың консультативно-диагностика поликлиниказы» КЭА—115,3 хуу;
- «Улуг-Хем ТКЭ» МЭА—104,4 хуу;
- «Таңды ТКЭ» МЭА—104,0 хуу;
- «Кызыл ТКЭ» МЭА—102,9 хуу;
- «Барыын-Хемчик ТКЭ» МЭА—102,7 хуу;
- «Бии-Хем ТКЭ» МЭА—102,6 хуу;
- «Каа-Хем ТКЭ» МЭА—102,0 хуу;
- Кызыл хоорайның «Хоорай поликлиниказы»МЭА—101,7 хуу;
- «Тес-Хем ТКЭ» МЭА—100,2 хуу.

Ажылдап турар хамаатыларның шинчилгезиниң талазы-биле 2009 чылдың планы дараазында медицина албан черлер күүседкеннер:

- «Тожу ТКЭ» МЭА—100,0 хуу;
- «Бай-Тайга ТКЭ» МЭА—100 хуу;
- «Өвүр ТКЭ» МЭА—100 хуу.

Ажылдап турар хамаатыларның шинчилгезиниң талазы-биле 2009 чылдың планы дараазында медицина албан черлер күүсетпээннер:

- «Чеди-Хөл ТКЭ» МЭА—98,5 хуу;
- «Сүт-Хөл ТКЭ» МЭА—98,0 хуу;
- «Чаа-Хөл ТКЭ» МЭА—97,0 хуу;
- «Чөөн-Хемчик ТКЭ» МЭА—92,2 хуу;
- «Эрзин ТКЭ» МЭА—80,7 хуу;

3. 2007 чылдың декабрь 29-та Россия Федерациязының Чазааның «Стационар албан черлеринде чыдар өскүс чаштарны болгаш амыдыралдың нарын байдалдарында турар чаштарның шинчилгезин чорударынга Ыяап-ла медицина камгаладылгазының девискээр фондуларының бюджеттеринге Ыяап-ла медицина камгаладылгазының федералдыг фондузунуң бюджединден субсидияларны 2009-2011 чылдарда бээриниң чурумунуң дугайында» №945 доктаалын (РФ-тиң Чазааның доктаалдарын 2008.10.01 №735, 2009 03.10 №224 эдилгезинде) күүседиринге Тыва Республиканың 16 медицина албан черлери киришкеннер.

Стационар албан черлеринде чыдар өскүс чаштарның болгаш амыдыралдың нарын байдалдарында турар чаштарның шинчилгезин чорударының 2009 чылда бадылаттынган планын езугаар 1983 кижи турган. 2009 чылда 2079 өскүс чаштарны болгаш амыдыралдың нарын байдалдарында турар чаштарның шинчилгезин медицина албан черлери төлеп, чыл планын **104,8 хуу** күүседкен. Өскүс чаштарның болгаш амыдыралдың нарын байдалдарында турар чаштарның шинчилгезин чорударының хемчээлин күүседкени дээш медицина албан черлери **4,8 млн. рубльди** ажылдап алган.

Өскүс чаштарның болгаш амыдыралдың нарын байдалдарында турар чаштарны немелде шинчилгезин чорударының талазы-биле дараазында медицина албан черлер 2009 чылдың планнарын ажыр күүседкеннер:

- «Тес-Хем ТКЭ» МЭА—157,8 хуу;
- «Мөңгүн-Тайга ТКЭ» МЭА—146,7 хуу;
- «Сүт-Хөл ТКЭ» МЭА—140 хуу;
- «Бай-Тайга ТКЭ» МЭА—136,7 хуу;
- «Чөөн-Хемчик ТКЭ» МЭА—123,3 хуу;
- «Кызыл ТКЭ» МЭА—118,5 хуу;
- Ак-Довурак хоорайның «Уруг

(Уланчызы 11-ги арында).

ончузу. Эгези 10-гу арында).

гезиь МЭА—110,3 хуу;
«Республиканың уруглар эмнелгези» —106,8 хуу;

скүс чаштарның болгаш амыдыралдың н байдалдарында турар чаштарның лде шинчилгезин чорударының талазы-дараазында медицина албан черлери чылдың планнарын күүсеткеннер:

«Кызыл хоорайның хоорайда уруглар линиказы» МЭА—100 хуу;
«Каа-Хем ТКЭ» МЭА—100 хуу;
«Өвүр ТКЭ» МЭА—100 хуу;
Бии-Хем ТКЭ» МЭА—100 хуу;
«Чаа-Хөл ТКЭ» МЭА—100 хуу;

скүс чаштарның болгаш амыдыралдың н байдалдарында турар чаштарның лде шинчилгезин чорударының талазы-дараазында медицина албан черлери чылдың планнарын күүсетпээннер:

«Тожу ТКЭ» МЭА—89,1 хуу;
«Улуг-Хем ТКЭ» МЭА—88,3 хуу;
«Таңды ТКЭ» МЭА—85,7 хуу;

скүс чаштарның болгаш амыдыралдың н байдалдарында турар чаштарның лде шинчилгезин чорударының талазы-бадылаттынган план-графикке дүүштүр едицина албан черлеринден чүгле публиканың уруглар эмнелгези» КЭА р үезинде чоруткан.

скүс чаштарның болгаш амыдыралдың н байдалдарында турар чаштарның лде шинчилгезин чорударының талазы-чыл планын Тыва Республиканың лге албан черлери үш чыл дургузунда 7–2009 чылдар) бир дугаар чыл планын 8 хуу ажыр күүсеткен.

скүс чаштарның болгаш амыдыралдың н байдалдарында турар чаштарның лде шинчилгезин чорударының талазы-Тыва Республикада чогумчалыг елдерни Россия Федерациязының Кадык алал болгаш социал хөгжүлде ямы-ың 2009 чылдың декабрь 15-те эрттирген ктор чөвүлел хуралынга болгаш ЫМК-ФФ-тиң парлалга албанының «Меди-ское страхование России» солунга надыынга демдеглээн.

2009 чылда ЫМК фондузу «Кадыкшыл» онал төлевилелдиң боттанылышкынының угланыышкынынга республиканың елге албан черлерин 91,7 млн. ажыг ьге акшаландырган.

Тыва Республикага ыяап-ла медицина камгаладылгазының системазынга хамаатыларның эргелерин камгалаары

Ыяап-ла медицина камгаладылгазының ла сорулгазы болза, чедингир болгаш арлыг эмчи дузазын алырынга хамаа-арның хоойлу езугаар эрге-ажыктарын галаары болур.

2009 чылда ЫМК фондузунче болгаш 0-же (медицинаның камгаладылга орга-ацияларынче) хамаатылардан **421 иеглер кирген** (2008 чылда 380 кирген), рдан:

- ЫМК фондузунче 219 дилег, азы бүгү иеглерниң 52,0 хуузу, ооң иштинде 7 кимел дилег болгаш 212 аас-биле киирген иеглер кирген;
- МКО-же 202 дилег кирген, азы бүгү иеглерниң 48,0 хуузу, ооң иштинде кимел дилеглер 170 болгаш аас-биле иеглер 32.

Хамаатыларның дилеглеринде кол черни сультациялар (тайылбырлар) 56, 1 хууну, удалдар—39,2 хууну ээлеп турар.

2009 чылда ЫМК фондузунче болгаш 0-же хамаатылардан 165 хомудал кирген 08 чылда—138), олардан:

- ЫМК фондузунче 11 хомудал кирген, иштинде: бижимел 7, аас-биле 4;
- МКО-же 154 хомудал кирген, ооң тинде бижимел 150, аас-биле 4.

2009 чылда хомудалдарны сайгарып реш илереткени болза, 141 хомудалды 5,5 хуузун) барымдаалыг деп хүлээп ген (2008 чылда—129).

Барымдаалыг хомудалдарны сайгарар-ыяап-ла медицина камгаладылгазының ограммазын езугаар медицина дузазын ргүскени дээш акша ап турарының тырыглары — 88,7 хуу ээлеп турар, ЫМК ограммазы-биле көргүскен медицина зазының шынарынга хамаарышкан тырыглар — 7,1 хуу.

Медицина дузазының шынарынга маарыштыр байдалды билип алыры-биле циологтуг шинчилелдерни кылып турар.

Медицина дузазының шынарынга хамаа-штыр 1971 кижини айтырган, оларның 71,9 узу медицина дузазының шынарынга таарзынган, 9,9 хуузу—таарзынмаан болгаш 14,4 кижи харыылап шыдаваан.

Медицина дузазын көргүзүп турар үеде эргелериниң дугайында хамаатыларга дыңнадырын боттандырар сорулга-биле 2009 чылда ЫМК фондузу дараазында угла-ныышкыннарлыг ажылды бир дугаар чо-руткан:

1. Хамаатыларның дилеглери-биле ажыл

2009 чылда «ЫМК-ның Тыва Республика фондузунга хамаатыларның дилеглерин чугаалажып көөрүнүң чурумунуң дугайын-да» Дүрүмнү ажылдап кылган, ону 2009 чылдың июнь 22-де №52 о/д дужаал-биле бадылаан.

ЫМК фондузунуң күүсекчи дирекциязы—күүсекчи директор, директорнуң эконо-миктиг айтырыглар талазы-биле база ыяап-ла медицина камгаладылгазын организас-таар талазы-биле оралакчылары хамаа-тыларны хууда айтырыглар талазы-биле хүлээп ап турар.

2. Массалыг информация чепсектери-биле ажыл

2009 чылда ЫМК фондузу болгаш МКО телевидениенге 3 дамчыдылга кылган (2008 чылда—2) база радиога 4 катап дамчыдылга эрттирген.

2009 чылда массалыг информация чеп-сектеринге ыяап-ла медицина камгаладыл-газының системазында оларның эргелери-ниң дугайында хамаатыларга таныштырып турар 25 чүүлдерни (2008 чылда—12 чүүл) массалыг информация чепсектеринге парлаткан.

2009 чылдың август 6-дан декабрь 3-ке чедир «Тувинская правда» солунга неде-ляда 1 катап «Ыяап-ла медицина камга-ладылгазының дугайында харыыларлыг айтырыглар» деп рубрика үнүп турган.

2009 чылда «Ыяап-ла медицина камга-ладылгазының дугайында харыыларлыг айтырыглар» деп материалдар чыындызын парлаар кылдыр белеткээн.

3. Көргүзүг материалдарының үндүрүлгези

Хамаатыларга оларның эргелериниң дугайында дыңнадырының нептереңгей хевири дептерлер, номчугаштар, хуудустар хевирлиг информация материалдарын тарадыры болур.

2009 чылда дараазында информация-тайылбыр материалдарын орус болгаш тыва дылдарда парлап үндүрген: плакаттар—100 кезек, буклеттер—2000 кезек, номчугаштар—4000 кезек, хуудустар—4000 кезек болгаш календарьлар—1000 кезек. Ол материалдар-биле ЫМК системазының бүгү медицина ал-бан челери болгаш 2 организация — Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы база кадрларның билиин бедидер талазы-биле Тываның күрүне институду хандыр-тынган.

4. Эмнедип келгеннерниң Тыва Респуб-ликаның медицина албан черлеринге болгаш ЫМК фондузунга эргелериниң дугайында медээлерни азары

2009 чылда ЫМК фондузунуң 3-кү каъдынга «ЫМК талазы-биле камгалаткан-нарның булуңу» болгаш «Тыва Республика-ның чурттакчы чонунга халас медицина ду-зазын көргүзериниң күрүне магадылалының программазы» информастыг 2 стендини ас-кан.

2009 чылдың май 8-те ЫМК фондузунуң «ЫМК-ның байдалдарында медицина дуза-зын алырының үезинде эргелер дугайында хамаатыларга дыңнадырын хандырар дуга-йында» №98 дужаалынга дүүштүр ЫМК сис-темазында ажылдап турар медицина албан черлеринде эмнедип келгеннерниң эрге-лериниң дугайында медээлерниң барын ЫМК фондузу 2009 чылда хынап көрген.

2009 чылда республика болгаш хоорай (муниципалдыг) медицина албан черлери хынаттынган.

Хыналданың түңнелинде илерээни болза, чамдык медицина ажылдакчылары инфор-мация материалдарын азар талазы-биле негелдени бүрүнү-биле күүсетпейн турар болгаш информация стендилеринде дараа-зында материалдар чок болуп турар:

1. «Кызылдың №1 божудулга бажыңы» МЭА-да:

- медицина ажыл-чорудулгазын боттан-дырар эргениң лицензиязының хоолгазы, чөпшээреттинген ажыл-чорудулганың бол-гаш ачы-дузаның даңзызы.
- «Кызылдың №1 божудулга бажы-ңы»МЭА-ның төлевирлиг медицина ачы-дузазын чедирериниң прейскурантызын бадылаар дугайында» Кызыл хоорайның мэриниң доктаалының хоолгазы.

2. «Хоорай поликлиниказы» МЭА-да:

- төлевирлиг медицина ачы-дузазының дугайында медээлер;
- төлевирлиг медицина ачы-дузазын чедирип турар эмчилерниң даңзызы чок;
- төлевирлиг медицина дузазын көргү-зерин чөпшээрээн кол эмчиниң дужаалының хоолгазы чок.

Информация-телекоммуникация четкилерин ажыглап турары

ЫМК фондузунуң сайтызын ажыдар талазы-биле белеткел ажылын 2009 чылдың сентябрьдан эгелээн, ол 2010 чылдың февраль 1-ден бээр ажылдай берген.

ЫМК-ның Федералдыг фондузунуң Ыяап-ла медицина камгаладылгазының күрүнениң информация системазын (моон соңгаар—ЫМК-ның КИС дээр) тургусканы-биле холбаштыр ЫМК-ның Тыва Республика фондузу дараазында ажылдарны кылган:

- ЫМК-ның КИС регион системазының комплекизинде кирип турар дериг-херек-селдерни болгаш программа хандырылга-зын халас ажыглаар талазы-биле ЫМК-ның Федералдыг фондузу-биле керээни чарган;
- ЫМК-ның Федералдыг фондузунуң халас бергени ЫМК-ның КИС аар өртектиг тускай дериг-херекселин тургузар аңгы өрээлди белеткээн;
- ЫМК-ның КИС аар өртектиг тускай дериг-херексели турар өрээлди өртке удур айыыл чок чоруктуң чүүлдери-биле, салгын-надыр херекселдер-биле, быжырымчалыг хаар тургузугларлыг эжик-биле болгаш ону таңмалаар талазы-биле белеткел ажылдарын кылып чоруткан.

Девискээрлер аразының санажылгалары

ЫМК программазының баазазынга дүүш-түр Россия Федерациязының хамаатыла-рының Россия Федерациязының бүгү де-вискээринге медицина дузазын алыр талазы-биле эргелерин боттандырарын хандырбы-шаан, Россия Федерациязының хамаа-тыларынга камгалаткан девискээринден дашкаар черге, ооң иштинде доктаамал чурттап турар черинден өске черге медици-на дузазын көргүскени дээш төлевирин ЫМК-ның девискээр фондулары магадылап турар.

ЫМК-ның девискээр фондулары меди-цина дузазын көргүскен черниң аайы-биле болгаш камгалаткан черниң аайы-биле меди-цина дузазын көргүскен хемчээлге, шына-рынга, хуусааларынга болгаш көргүстүнген дузаның өртээнге (тарифтерниң шынныынга) хамаарышкан өртекти медицина-эконо-миктиг контрольду (моон соңгаар—МЭК дээр), медицина-экономиктиг экспертизаны (моон соңгаар—МЭЭ дээр) болгаш медицина дузазының шынарының экспертизазын (МДШЭ дээр) чорударын организастап тургаш, контрольду боттандырып турар.

2009 чылда ЫМК фондузу Тыва Рес-публикага камгалаткан хамаатыларның Россия Федерациязының 64 регионнарынга алган медицина дузазын 21143,1 муң рубль-ге төлээн, 2008 чылда бо түң 13658,2 муң рубль болуп, 1,95 катап өскен.

Өске девискээрлерниң эмнелге-про-филактиктиг албан черлеринче Тыва Республиканың чурттакчыларының барып турары

Тыва Республиканың дыка хөй чурттак-чылары Сибирьниң федералдыг округунуң регионнарынга медицина дузазын ап турар, ниитизи-биле оон төлээр кылдыр 18225 дилеглер келген (төлеттинген дилеглерниң ниити санының 75 хуузу), ооң иштинде Хакасия Республикадан—4789 (20 хуузу), Красноярск крайдан—4365 (18 хуузу), Иркутск областан—3450 (14 хуузу) дилег кирген. Ол ышкаш Тыва Республиканың дыка хөй чурттакчылары Москваның эмнелге-профилактиктиг албан черлеринге эмнеткеннер—1941 кижи (8 хуузу), Санк-Петербургка—3009 кижи (12 хуузу).

Россия Федерациязының өске регион-нарынга камгалаткан хамаатыларның Тыва Республиканың эмнелге албан черлериниң көргүскени медицина дузазы дээш 3660,4 муң рубль төлээн, азы 2008 чылда төлээн деңнелинден 182,9 хуу болган (2008 чылда 2000,5 муң рубль төлээн).

Россия Федерациязының өске девис-кээрлеринде чурттап турар хамаатылар хөй кезиинде акушер-гинекология дузазын көргүзүп турар медицина албан черлеринге кээп турар — 51 хуу («Тыва Республиканың Божудулга төвү» КЭА-га, «Кызылдың муниципалдыг №1 божудулга бажыңы» МЭА-га).

Россия Федерациязының өске регион-нарынга камгалаткан хамаатыларны чыт-тырып эмнээрин «Республиканың №1 эм-нелгези» КЭА күүседип келген.

Россия Федерациязының өске регион-нарының медицина албан черлеринге деңнээрге, Тыва Республиканың медицина албан черлериниң медицина дузазының ортумак өртээ район коэффициентизин ажыглап турарындан бедик болуп турар:

- стационарларга—31 хуу;
- хүндүскү стационарларга—68 хуу;
- амбулатория-поликлиника албан черлеринге—2,2 катап.

ЫМК системазында ам-таң аймаа-биле хандырылганы организастааны

ЫМК фондузу «Материалдыг курлавыр-ларның өртээниң өскени» 340 чүүлүнүң ЫМК системазында ажылдап турар медицина албан черлеринде эмнерниң болгаш шарыг кылыр материалдарның талазы-биле кезээниң акша-хөреңги аймаан чарыгдап турарының мониторингизин 2009 чылдың дургузунда кылып келген.

Кылдынган анализтиң көргүскени:

- «Материалдыг курлавырларның өр-тээниң өскени» 340 чүүлдүң эмнерниң бол-гаш шарыг кылыр материалдарның талазы-биле кезээниң талазы-биле республиканың ЭПА-лар 114152,7 муң рубльди ажылдап алганнар;
- эм-таң аймаан садып алырынга 113146,3 муң рубльди ажыглаан, ол дээрге ажылдап алган акшазының 99,1 хуузу-дур.

ЫМК системазында ажылдап турар медицина албан черлериниң «Эм-таң аймаа» деп чүүлге акша-хөреңгини ажыглааны

Тыва Республиканың 7 эмнелге албан черлери «материалдыг курлавырларының өртектериниң өскени» 340 чүүлүнүң талазы-биле ажылдап алган акша-хөреңгизиниң эм-таң аймаан болгаш шарыг материалдарын садып алыры деп кезээнге долу ажыг-лавааннар:

«Хоорай поликлиниказы» МЭА—92,1 хуу;
«Хоорайның уруглар поликлиниказы» МЭА—63,6 хуу;
«Тожу ТКЭ» МЭА—94,9 хуу;
«Барыын-Хемчик ТКЭ» МЭА—92 хуу;
«Бай-Тайга ТКЭ» МЭА—91,7 хуу;
«Чаа-Хөл ТКЭ» МЭА—91,2 хуу;
«Ак-Довурак хоорайның уруглар эмнелгези» МЭА—83,9 хуу.

2009 чылдың ийиги чартыында эмнелге албан черлериниң кииргени болза:

- эм-таң аймаан болгаш медицина кылыг-ларын чедиреринге 27 контрактыларны, ооң иштинде 2 аукционну эрттиргениниң түңнели-биле чардынган 2 контрактыны 886,2 муң рубльге, өртектер котировказының негелде-зиниң түңнелдери-биле 4909,5 муң рубль түңге 25 контрактыны чарган;
- чаңгыс чедирикчилер-биле чардынган 235 керээлерни 17136,7 муң рубльге, счет-фактуралары-биле кады.

2009 чылдың ийиги чартыында эм-таң аймаа болгаш медицинага хереглээр кылыг-лары киирген контрактылар болгаш керээ-лер езугаар 22932,4 муң рубльге садып алдынган.

Эрттирген хыналдаларның түңнелдерин езугаар 2009 чылдың ийиги чартыында эм-таң аймаан болгаш медицина хереглелде-риниң кылыгларын садып алыр талазы-биле Тыва Республиканың эмнелге албан черлериниң чарган контрактыларының 25,3 хуузу 2005 чылдың июль 21-де «Күрүнениң болгаш муниципалитеттиң хереглелдеринге барааннар чедирериниң, ажылдар кылыры-ның, ачы-дуза чедирериниң чагыгларын күү-седириниң дугайында» №ФЗ-94 хоойлузу-нуң негелделеринге дүгжүп турар, а арткан 74,7 хуузу ол хоойлунуң негелделерин хажыдып чагыттынган болган.

ЫМК системазында ажылдап турар 30 медицина албан черлериниң чүгле 6-зы—«Республиканың №1 эмнелгези» КЭА, «Тыва Республиканың Божудулга төвү» КЭА, «Халдавырлыг аарыглар эмнелгези» КЭА, «Республиканың уруглар эмнелгези» КЭА, «Республиканың консультация-диагностика поликлиниказы» КЭА, «Чеди-Хөл ТКЭ» МЭА дараазында контрактыларны чарган болуп турар:

- 26 күрүне контрактыларын 5454,3 муң рубль түңге;
- 1 муниципалдыг контрактыны 341,4 муң рубльге.

ЫМК-ның Тыва Республика фондузунуң күүсекчи дирекциязы.

Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агый талазы-биле күрүне комитеди

1. Хостуг үе эрттирерин, туризмни, күш-культура-кадыкшылга болгаш спорт ажыл-агыйын организастаар сорулгалыг дыштанылга ажыл-агыйын чорударыбиле, арга-арыгның арга-ыяшка хамаарышпас курлавырларын белеткээр болгаш чыыр сорулга-биле «Каа-Хем лесничествозу» күрүне албан черлериниң арга-ыяш-ажыл-агый регламентизинде доктаадып тургускан арга-арыгны ажыглаарының параметрлеринге дүүштүр арга-арыг участоктарын арендаларының керээзин чарар эргени садар талазы-биле аукцион эрттирерин чарлап тур.

1. Садыглаашкынның хевири: аас-биле садыглажыр хевириниң аукциону.

2. Аукционнуң организакчызы: Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агый талазы-биле күрүне комитеди.

Адреси: 667007, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу,1 «б», каб 7, арга-арыг ажыл-агый болгаш арга-арыгны катап тургузар килдис. Телефон: 8(394-22) 6-19-18, факс 6-11-49, e-mail:gkI17@nxt.ru

3. Аукционнуң салыы: хостуг үе эрттирерин, туризмни, күш-культура-кадыкшылга болгаш спорт ажыл-агыйын организастаар сорулгалыг дыштанылга ажыл-агый чорудары-биле, арга-арыгның арга-ыяшка хамаарышпас курлавырларын белеткээр болгаш чыыр сорулга-биле аренда керээзин чарарының эргезин садарын дараазында аукцион единицазы-биле чорудар:

А/ч №	Арга-арыг участогунуң кадастр дугаары, арга-арыг даңзызында күрүне учедунуң номери	Турар чери		Кварталдың №	Шөлү, (га)	Ажыглалдың чөпшээрээн хевири	Аукционга кирген үүлдүң эге өртээ (рубль-биле)	Баш удур төлээр долаа (руб)
		Лесничество	Лесничествонуң участогу					
1.	43-2010-05	Каа-Хем	Бүрен-Хем	67/22,28	2,10	Хостуг үе эрттирерин, туризмни, күш-культура-кадыкшылга болгаш спорт ажыл-агыйын организастаар сорулгалыг дыштанылга ажыл-агый чорудары-биле	5280,0	5280,0
2.	44-2010-05	Каа-Хем	Сарыг-Сеп	4/14	135	Арга-арыгның арга-ыяшка хамаарышпас курлавырларын белеткээр болгаш чыыр сорулга-биле	816,0	816,0
3.	45-2010-05	Каа-Хем	Сарыг-Сеп	4/14	1,0	Хостуг үе эрттирерин, туризмни, күш-культура-кадыкшылга болгаш спорт ажыл-агыйын организастаар сорулгалыг дыштанылга ажыл-агый чорудары-биле	10559,85	10559,85

Арга-арыг участогунуң кызыгаары доктаадып тургустунмаан, ажыглалдың хуусаазы тодараттынмаан.

4. Аукционга киржир дугайында чагыг киирер чер, кажандан эгелеп киирери болгаш сөөлгү хуусаазы:

Аукционга киржириниң чагыын 2010 чылдың июль 12-ден 2010 чылдың август 3-ке чедир ажыл хүннеринде болгаш ажыл шактарында хүлээп алыр.

5. Аукционнуң эртер чери болгаш хүнү: 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу,1 «б», кабинет 7, «арга-ыяш ажыл-агыйының болгаш арга-арыгны катап тургузарының килдизи» 2010 чылдың август 10-да 14.00 шакта (тус черниң шагы-биле).

6. Албан-езузунуң сайтызы: аукцион дугайында документацияны Интернетте албан-езузунуң сайты http://www.gov.tuva.ru деп адресте киирген.

7. Аукционнуң хемчээли—аукционга садып турар үүлдүң эге өртээниң (чылда аренда өртээниң эге хемчээлиниң) 5 хуузу.

8. Аренда керээзин чарарының хуусаазы: арга-арыг участогунуң аренда керээзин аукцион протоколунга ат салган хүнден эгелээш, он ажыл хүнүнүң дургузунда чарган турар ужурлуг.

9. Долаа төлевир болгаш ону төлээриниң дугайында медээлер: аукционга киржири-биле 2010 чылдың август 3-ке чедир долаа акшаны төлевир поручениези-биле аукционга саткан үүлдүң эге өртээниң 100 хуу хемчээлдиг кылдыр аукцион организакчызы: Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге төлээр. ИНН 1701046164,КПП 170101001, р/с 40302810800000000004 ГРКЦ НБ Респ. Тыва Банк России г.Кызыл, БИК 049304001. «Төлевириниң ады» деп черге «Арга-арыг аукционунга киржилге дээш долаа төлевир» деп айтыр.

10. Аукцион дугайында долу медээни болгаш киржикчилерниң документилерин аукцион организакчызындан ап болур силер. Тел. (8 39422) 6-19-18. Харылзажыр кижи: Татьяна Михайловна Ананьина.

Юбилейиңер-биле!

Бистиң эргим, ынак аввыс, кырган-аввыс **Галина Монгушовна ТАСТЫҢ** май 13-те 60 харлаан юбилейи.

Аввыс Өвүр кожуунуң Хандагайты суурда 38 чыл дургузунда кадык камгалал шугумунда ак сеткилдиг ажылдап чоруур. Ол – өөнүң ээзиниң, 4 кыстарының, уйнуктарының, дуңмаларының, хей санныг дөргүл-төрелдериниң хүндүткелдиг кижизи, «Күш-ажылдың хоочунуу», «Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы», «Өвүр кожуунуң хүндүлүг чурттакчызы» деп хүндүлүг аттарның эдилекчизи.

Аввыска төрүттүнген хүнүн таварыштыр дараазында одуругларны бараалгаттывыс:

Төрүттүнген хүнүң уткуй,
Аас-кежиин, өөрүшкүнү,
Айлаң-куштуң уян ырын,
Айыраң-каас чечектерни,
Аржаан сугнуң эмин-домун
Сеткиливис ханызындан
Күдүк базып мөгейбишаан,
Сөңнеп тур бис, эргим авай.

Хүндүткел-биле,
Өөнүң ээзи, уруглары, уйнуктары.

* * *

Эргим, хүндүлүг «Шын» солуннуң редакциязы!

Мени эге класска үжүк-бижикке, сан-чурагайга өөредип каан буянныг, ак сеткилдиг, хүндүткелдиг ынак башкым Чаа-Хөл суурда **Айлаңмаа Эрес-ооловна САРБААКАЙГА** 40 харлаан юбилейи-биле бүгү-ле экини, ак орукту, ажылынга ам-даа улуг чедиишкиннерни, каң дег кадыкшылды, өөрүшкүнү күзээр-дир мен.

Хүндүлүг башкым Айлаңмаа Эрес-ооловна та чеже чаштарны билигге өөредип школаны доостурган, ону санаары берге. Мээң дээди өөредилге черинде өөренип чоруурум – база-ла ынак башкымның ачы-хавыяазы.

Азиата МААДЫ,
Хереглекчилерниң кооперация университединиң студентизи.
Новосибирск хоорай.

«Энергострой» КХН

Кызыл хоорайның «Энергетиктер» микрорайонунда 11 дугаар бажында чаа 30 квартиралыг, чурттаарынга аажок таарымчалыг квартираларны садып тур.

1 өрээлдиг квартира— 44 дөрбелчин метр;
2 өрээлдиг квартира— 72 дөрбелчин метр.

Соңгаларын пластиктен кылган. Чылыг дамчыдылгазын, из болгаш соок сугларны квартиралар аайы-биле санап турар.
Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2а,
телефоннары: 5-90-03, 17.00 шактың соонда 5-89-31.
Мобиль телефоннар: 8-923-268-9073, 8-905-920-4101, 8-906-997-252
БОДУНУҢ КВАРТИРАЗЫ БОЛУР!
«Ипотека агентилели»ААН болгаш Россияның Ажаалга банкызы дамчыштыр ипотека чээлизин берип турар.

Байырлал хемчеглери

ЧОРГААРАНЧЫГЛА...

Май 6-8 хүннеринде ТР-ниң Чазааның чанында үрер хөгжүм оркестриниң артистери аттыг Сукпак, Каа-Хем суурларның, Кызыл хоорайның кудумчуларынга дайын үезиниң ырыларын үрер хөгжүмге ойнап күүседип, эргий халыткан.

Мурнунда Россия Федерациязының, Тыва Республиканың күрүне туктарын туткан аттыг кижилер баштаан, соонда үрер хөгжүм оркестриниң артистери аттыг халыткан ол хемчег бичии опчок тенекпейлерни безин бичии када оюнун октапкаш, соңга караанга халып кээп, «Оо, чаражын аа» деп магадаарынче албадапкан.

ЧАА-ХӨЛ — КЫЗЫЛ МАРАФОННУҢ ОРУУ БОЛГАН

Чаа-Хөл кожуун маңчылар чурту деп турар апарганында чүве-ле бар. Ону кожуунуң маңнаарынга ынактары база катап бадыткаан.

Чаа-Хөл кожуун чагыргазының даргазы Диинмей Каадыр-оолович Балбан-оол кожуунуң маңчыларын баштап алгаш, май 9-та Национал парктың хүреш стадионунга Чаа-Хөл — Кызыл маршруттуг узун хемчээлдиг марафонун доозуп халып кирип келгеннер. Чаа-хөлчүлер бо марафонну Тиилелгениң 65 чылынга тураскаад бодунуң кожуунунуң төвүнден 5-те үнгеннер. Оларны Арыг-У Шагаан-Арыг, Хайыракан, И Тал, Оттук-Даш, Элегес-Ак Сукпак, Кызыл кожуунуң чурт чылыг черлериниң тус чер б башкарылга органнарының А галары уткуп, деткимчени көргү турганын маңчылар дыннат Ниитизи-биле бо агитманга 34 к киришкен.

Бистиң ко

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail:shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, очулга — 2-03-87, көдээ ажыл-агый, чагаа — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 3 ама.

Тираж 9100. Чагыг 56. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 04930472

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болга массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаа Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 200 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнеиң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаа (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдар редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннар болгаш өске-даа фактылары, дыннадыглары дээш авторлар боттар харыылаар.